

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

Bijela knjiga

Investiciona klima u Crnoj Gori – šanse i izazovi

Bijela knjiga

Investiciona klima u Crnoj Gori – šanse i izazovi

Sadržaj

7	Predgovor
8	O Savjetu stranih investitora u Crnoj Gori
9	Investiciona i poslovna klima
19	Pregled preporuka za 2010. godinu
19	<i>Zakon o stranim investicijama</i>
20	<i>Zakon o radu</i>
22	<i>Privremeni boravak i radne dozvole</i>
22	<i>Dozvole i licence</i>
22	<i>Infrastruktura</i>
23	<i>Građevinske dozvole</i>
24	<i>Regulatorni okvir u bankarstvu</i>
25	<i>Porezi i finansiranje opština</i>
25	<i>Izvršni postupak</i>
26	Pregled ekonomije
26	<i>Telekomunikacije i ICT sektor</i>
29	<i>Bankarstvo</i>
31	<i>Turizam</i>
34	<i>Proizvodnja/rudarstvo/energetski sektor</i>
35	<i>Trgovina/Maloprodaja</i>
37	<i>Transport/Logistika</i>
38	Skorija dešavanja
38	<i>Crna Gora dobila status EU kandidata</i>
38	<i>Tržište kapitala</i>
39	<i>„Giljotina propisa“</i>
40	<i>Saradnja SSICG sa Vladom</i>
41	Biznis i obrazovanje
43	Članovi Savjeta stranih investitora Crne Gore
45	Zahvalnost
45	Bibliografija

Obavještenje o autorskim pravima:

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori daje odobrenje za korišćenje, kopiranje i distribuciju sadržaja ovog dokumenta u bilo kom obliku i bez nadoknade ili formalnog zahtjeva upućenog Savjetu stranih investitora u Crnoj Gori, pod uslovom da se kopije ne prave ili distribuiraju radi profita kao i da je naznačeno autorsko pravo koje Savjet stranih investitora u Crnoj Gori ima, te da je naveden izvor. Savjet stranih investitora u Crnoj Gori ne garantuje tačnost, pouzdanost ili neki drugi aspekt ovog dokumenta. Savjet stranih investitora u Crnoj Gori ne može biti, pod bilo kojim okolnostima, odgovoran za bilo kakvu neposrednu, posrednu, posebnu, slučajnu ili posljedičnu štetu, ili za štetu bilo koje vrste koja može eventualno proisteci iz ili u vezi sa korišćenjem ovog dokumenta u skladu sa bilo kojim određenjem odgovornosti, čak i slučaju kada smo bili upozoreni na mogućnost nastanka takve štete.

Predgovor

Bijela knjiga 2010 je druga godišnja publikacija koju priprema Savjet stranih investitora u Crnoj Gori (SSICG). Namjera nam je bila da informišemo javnost i zainteresovane subjekte o investicionom ambijentu i preprekama za poslovanje sa kojima se suočavaju strani investitori u Crnoj Gori, kao i da damo preporuke za njihovo uklanjanje. Ove godine, naša ambicija je bila da damo detaljniji prikaz posmatranog perioda i da pomenemo neriješena pitanja iz Bijele knjige 2009 koja već duži period opterećuju crnogorsku ekonomiju. Bijelom knjigom 2010 takođe smo proširili sliku investicione klime u Crnoj Gori, dajući pregled većeg broja sektora nego u prošlogodišnjoj.

Period između objavljivanja Bijele knjige 2009 i 2010 karakterisali su mnogobrojni izazovi kako u privatnom, tako i državnom sektoru. Iako se uticaj globalne ekonomske krize osjećao u velikoj mjeri, godina 2010. je bila i godina kada je Crna Gora i zvanično izašla iz recesije i ušla u proces postepenog oporavka ekonomije. Međutim, Vlada treba da nastavi sa eliminisanjem barijera koje kočće dalji razvoj. One koje danas najviše utiču na strane investitore vezane su za komplikovane administrativne procedure i nedostatak adekvatno obrazovanog kadra.

Prošlu godinu u Crnoj Gori obilježila su dva značajna događaja. Jedan od njih je odluka Evropske komisije da dodijeli status EU kandidata Crnoj Gori. Predanost EU integracijama, kao i činjenica da je ovom procesu dat apsolutni prioritet u Vladinoj reformskoj agendi, omogućiće uvođenje evropskih standarda i stvaranje klime u kojoj strani investitori mogu očekivati stabilan, transparentan i predvidljiv poslovni ambijent. Drugi je nova vlada koju ovom prilikom, na početku njenog mandata, ohrabujem da nastavi uklanjanje preostalih biznis barijera i smanji birokratiju, i na taj način krene jedinim putem koji Crnu Gori vodi ka daljem rastu i razvoju. Po našem mišljenju, potvrđenom rezultatima relevantnih istraživačkih institucija, Crna Gora je tokom prošlih nekoliko godina bila regionalni lider kada su u pitanju strane investicije. Međutim, i dalje ima prostora za poboljšanja. U tom smislu smatram da nova Vlada treba da pošalje pozitivnu poruku investitorima, izrazi spremnost za intenzivan i konstruktivan dijalog koji bi rezultirao atraktivnijim i efikasnijim poslovnim ambijentom.

Jedna od oblasti koja bi se mogla urediti na optimalan način kroz očekivano javno – privatno partnerstvo i pomenuti dijalog jeste upravo rad na poboljšanju crnogorskog zakonodavnog okvira, koji i dalje predstavlja jednu od prepreka na putu Crne Gore ka razvijenom i bogatom društvu. Naime, uprkos činjenici da je, prema izvještaju Svjetske banke „Doing Business“ (DB2011), Crna Gora poboljšala rang u oblasti zaštite stranih investitora za jedno mjesto (Crna Gora je sada 28. od 183 ispitane ekonomije) u poređenju sa prethodnom godinom, moramo da napomenemo da Zakon o stranim investicijama ne nudi zadovoljavajući zaštitni mehanizam za strane investitore i u tom smislu se nadamo da će državna i lokalna uprava nastaviti da rade na poboljšanjima zakonodavstva koje reguliše jednu tako bitnu oblast, kroz dijalog sa Savjetom stranih investitora.

Na kraju, nadamo se da će ova publikacija doprinijeti aktivnostima koje sprovode crnogorske institucije i koje su usmjerene na uspostavljanje poslovnog ambijenta koji pogoduje investitorima, a prilagođen je razvojnim potrebama zemlje. Mi, kao strani investitori, spremni smo i u potpunosti posvećeni daljem unaprijeđenju poslovne klime, kao i davanju doprinosa ukupnom ekonomskom uspjehu Crne Gore.

Daniel Szasz, Predsjednik Skupštine SSICG

O Savjetu stranih investitora u Crnoj Gori

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori (SSICG) je udruženje vodećih stranih investitora u zemlji koje je zvanično osnovan u januaru 2009. iako su neformalne aktivnosti u vezi sa formalizacijom saradnje između stranih investitora počele još u ljeto 2007. godine. Cilj nam je bio da primijenimo u drugim tranzicionim ekonomijama Jugoistočne Evrope već ustanovljenu praksu uspostavljanja nacionalne formalne asocijacije stranih investitora.

SSICG je nevladina i neprofitna organizacija koju je inicijalno osnovalo pet¹ stranih kompanija koje posluju u Crnoj Gori. Za samo nekoliko mjeseci broj je narastao na 16 članova, sa tendencijom daljeg rasta. Članovi predstavljaju razne sektore – bankarstvo i finansijske usluge, telekomunikacije, metalurgiju i rudarstvo, hotelijerstvo, sektor robe široke potrošnje, proizvodnju, reviziju, transport, energetiku i maloprodaju.

Naš plan je da ostvarimo ciljeve (v. okvir desno) putem sastanaka i dijaloga sa najvišim zvaničnicima i predstavnicima Vlade; davanja inicijativa za izmjenu zakonodavstva za koje se pokazalo da sadrži prepreke za investitore, kontakata sa lokalnim i međunarodnim institucijama i organizacijama, pružanja relevantnih informacija medijima, objavljivanja Bijeke knjige koja sadrži najvažnija otvorena pitanja i barijere na koje nailaze naši članovi, ali i drugi subjekti koji rade u crnogorskom poslovnom okruženju, kao i konkretne predloge za njihovo rješavanje.

SSICG će predano raditi na unaprijeđenju dijaloga između donosioca odluka u zemlji i investitora u cilju poboljšanja crnogorskog biznis okruženja putem formalnih i neformalnih događaja kao što su forumi, prezentacije, zvanični sastanci, itd.

Sve u svemu, naša vizija je da, kroz naše aktivnosti, učinimo Crnu Goru boljim mjestom za život i rad.

CILJEVI SAVJETA SU DA:

1. unaprijedi investicionu klimu i pomogne razvoju biznisa u Crnoj Gori;
2. predstavlja i izrazi mišljenje svojih članova u cilju promovisanja zajedničkih interesa i stimulisanja stranih direktnih investicija;
3. promovise komunikaciju, saradnju i dijalog između Savjeta i zvaničnih organa u Crnoj Gori;
4. promovise interese međunarodne biznis zajednice u Crnoj Gori;
5. saraduje sa zvaničnim organima u Crnoj Gori u cilju prevazilaženja mogućih problema i prepreka sa kojima se strani investitori mogu sresti, kao i eventualnih problema u ekonomskim odnosima sa drugim zemljama;
6. se poveže sa drugim stranim organizacijama investitora u regionu Jugoistočne Evrope u cilju
 - a. dijeljenja dobrobiti i iskustava najbolje svjetske prakse, i
 - b. proučavanja konkretnih sredstava u cilju olakšavanja regionalnog poslovanja, itd.

¹ - Crnogorski Telekom, Kombinat Aluminijskog Podgorica (KAP), NLB Montenegro banka, Montenegro Stars Hotel Grupa, Daido Metal Kotor.

Investiciona i poslovna klima

Uvod

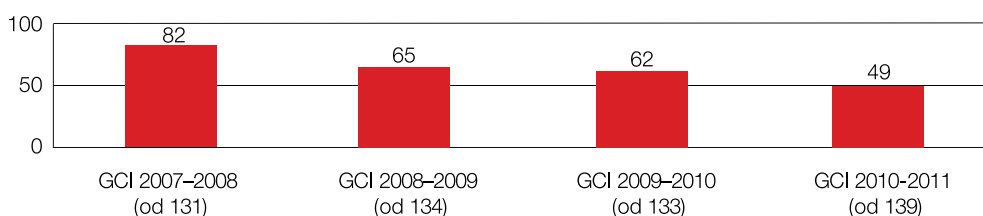
U posljednjem izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma (WEF) „Global Competiveness Report 2010-2011“, Crna Gora je klasifikovana kao “Efficiency Driven” sa ocjenom 2 na skali od 1 do 3, isto kao i prošle godine:

Ovo poglavlje bavi se pozicijom Crne Gore u odnosu na zemlje iz okruženja, oslanjajući se na niz makroekonomskih podataka i pokazatelja iz više istraživanja, uz poseban naglasak na napredak ostvaren u posljednjih godinu dana. Pokušaćemo da ukažemo na to da, bez obzira na napredak iz prethodnih godina, i dalje postoje krupni izazovi sa kojima se treba suočiti ukoliko se teži nastavku uspješnog privlačenja stranih direktnih investicija (SDI) i postizanju održivog nivoa rasta na srednji i dugi rok.

Crna Gora je nastavila sa implementacijom reformi usmjerenih na poboljšanje investicionog i poslovnog ambijenta tokom prethodnih godina, održavajući relativno visok nivo stranih investicija, uprkos negativnim trendovima, kako u regionu, tako i na globalnom nivou.

Prema istraživanju koje je sproveo Svjetski ekonomski forum (WEF), Crna Gora je tokom prethodnih nekoliko godina nastavila da poboljšava svoju konkurentnost:

Grafik 1: Rang Crne Gore prema Indeksu globalne konkurentnosti
(Izvor: „Global Competitiveness Report 2009-2010“; Svjetski ekonomski forum)

Uprkos očiglednom napretku, Crna Gora je i dalje predmet određenih kritika domaćih i stranih investitora i poslovnih ljudi. Kritike se uglavnom odnose na nedostatke koje su oni identifikovali u zakonodavnom okviru, birokratiju koja ponekad predstavlja teret, kao i nedostatak adekvatne infrastrukture i odgovarajućih usluga.

Rang Crne Gore u istraživanju Heritidž fondacije prema kategorijama (od 183 zemlje)

<i>Poslovna sloboda</i>	<i>br. 66</i>	<i>Investiciona sloboda</i>	<i>br. 75</i>
<i>Trgovinska sloboda</i>	<i>br. 53</i>	<i>Finansijska sloboda</i>	<i>br. 70</i>
<i>Fiskalna sloboda</i>	<i>br. 24</i>	<i>Svojinska prava</i>	<i>br. 73</i>
<i>Državna potrošnja</i>	<i>br. 160</i>	<i>Sloboda od korupcije</i>	<i>br. 69</i>
<i>Monetarna sloboda</i>	<i>br. 82</i>	<i>Sloboda zapošljavanja</i>	<i>br. 4</i>

Da bi ilustrovali pitanja u vezi sa ponekad pretjerano birokratizovanim procedurama, koristićemo podatke iz istraživanja koje je sproveda Svjetska banka pod nazivom "Doing Business" za 2011. godinu². Kao što donja tabela prikazuje, prema istraživanju Crna Gora se našla među prvih deset zemalja u svijetu u kojima se porez plaća u najvećem broju pojedinačnih plaćanja na godišnjem nivou, od ukupno 183 svjetske ekonomije koje su bile predmet istraživanja Svjetske banke:

Ko čini plaćanje poreza jednostavnim a ko ne? (Prema broju plaćanja na godišnjem nivou)

<i>Najmanje</i>	<i>Najviše</i>
<i>Švedska 2</i>	<i>Šri Lanka 62</i>
<i>Hong Kong, Kina 3</i>	<i>Obala Slonovače 64</i>
<i>Maldivi 3</i>	<i>Nikaragva 64</i>
<i>Katar 3</i>	<i>Srbija 66</i>
<i>Norveška 4</i>	<i>Venecuela 70</i>
<i>Singapur 5</i>	<i>Jamajka 72</i>
<i>Meksiko 6</i>	<i>Crna Gora 77</i>
<i>Timor-Leste 6</i>	<i>Bjelorusija 82</i>
<i>Kiribati 7</i>	<i>Rumunija 113</i>
<i>Mauricijus 7</i>	<i>Ukrajina 135</i>

Sa druge strane, Crna Gora se takođe nalazi na listi zemalja koje su postigle najveći napredak od sve 183 zemlje koje su bile predmet ovog istraživanja, i to u nekoliko kategorija koje se tiču procedura za plaćanje poreza (vidite tabelu dolje).

Olakšavanje poštovanja procedura

Spojeni ili ukinuti porezi izuzev poreza na profit

Bjelorusija, Bosna i Hercegovina, Burkina Faso, Zelenortska Ostrva, Hong Kong (Kina), Mađarska, Indija, Jordan, Crna Gora, Slovenija, Bolivarska Republika Venecuela

Pojednostavljene procedure za plaćanje poreza

Azerbejdžan, Bjelorusija, Kanada, Kina, Češka Republika, BJR Makedonija, Crna Gora, Holandija, Sijera Leone, Tajvan (Kina), Ukrajina, Zimbabve

Pored toga, publikacija „Doing Business“ izvještava i o značajnom napretku u prekograničnoj trgovini kada se radi o Crnoj Gori, koja se našla među top deset zemalja koje su najviše napredovale i u ovoj oblasti:

2 - <http://www.doingbusiness.org/~media/FPDKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB11-FullReport.pdf>

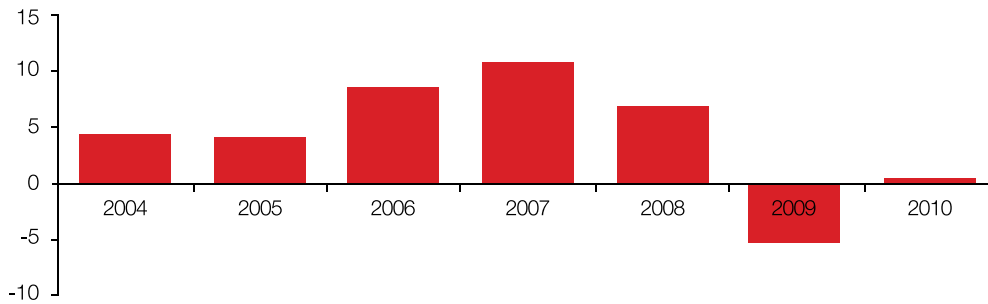
Ko je najviše napredovao u prekograničnoj trgovini?

1. *Peru*
2. *Grenada*
3. *Jermenija*
4. *Crna Gora*
5. *Nikaragva*
6. *Ruanda*
7. *Kambodža*
8. *Egipat*
9. *Španija*
10. *Filipini*

Uopšteno govoreći, poruka koju ovakvi nalazi sadrže uklapa se u potpunosti u ono što smo mi primijetili prikupljajući podatke od naših članova – iako je učinjeno puno u smislu poboljšanja poslovnog ambijenta, što će doprinijeti prijeko potrebnom povećanju konkurentnosti crnogorske ekonomije, i dalje postoji puno izazova sa kojima se tek treba izboriti. SSICG izražava zadovoljstvo činjenicom da je Vlada Crne Gore to i prepoznala, te da ostaje predana daljem radu na poboljšanjima koja će učiniti ovu zemlju još atraktivnijom za investicije i biznis.

“SSICG izražava zadovoljstvo činjenicom da je Vlada Crne Gore to i prepoznala, te da ostaje predana daljem radu na poboljšanjima koja će učiniti ovu zemlju još boljom za investicije i biznis.”

Makroekonomski profil

Grafik 2: Rast BDP-a (godišnji u %) (izvor: Monstat, 2010 procjena Ministarstva finansija)

Uticaj krize na crnogorsku ekonomiju bio je veoma snažan, a njeni efekti su se u punoj mjeri osjetili tokom 2009. godine, kada je došlo do pada godišnjeg BDP-a u iznosu od 5.7 procenata u odnosu na prethodnu godinu. Ovaj trend je donekle preokrenut tokom 2010, uz trenutne procjene stope rasta BDP na nivou od 0.5%³.

Ukupan industrijski proizvod je ponovo u porastu, uz povećanje od 17,5% u prvih deset mjeseci 2010. godine, nakon značajnog pada tokom 2009. godine zabilježenog uslijed pogoršanja rezultata u proizvodnji i rudarstvu. Od aprila 2010. s druge strane, industrijska proizvodnja se počinje vraćati pozitivnim trendovima, uz rast od prosječnih 27.2% od avgusta. Ove cifre su, međutim, posljedica niske osnovice i ponovnog otvaranja Rudnika boksita Nikšić i jedine termo elektrane u zemlji, koji su privremeno bili obustavili proizvodnju sredinom 2009. godine.

Pad u obimu kreditiranja za privatni sektor koji je obilježio 2009. godinu se nastavio, iako ne u tolikoj mjeri, i iznosio je približno 8% u prvih deset mjeseci 2010. godine, te se na taj način kreditni bum iz prethodnih godina preokrenuo. Nakon rekordnog priliva stranih direktnih investicija (SDI) iz 2009. godine od blizu jedne milijarde eura, prema preliminarnim podacima, neto priliv stranih direktnih investicija tokom perioda januar – oktobar 2010. godine iznosio je EUR 542.4 miliona, što je 50.9% manje nego tokom odgovarajućeg perioda 2009. godine, što je i dalje relativno visok nivo SDI jer nije bilo velikih privatizacija koje su obilježile 2009. godinu⁴.

Prema izvještaju Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) "2011 Član IV konsultacije, preliminarni zaključci misije", izdat u februaru 2011:

"Nakon 22 uzastopna mjeseca pada, industrija počinje ponovo da bilježi rast u drugoj polovini 2010. godine, a turizam relativno snažan oporavak tokom ljeta 2010. Nadalje, očekuje se da oporavak dobije na snazi, podržan visokim cijenama u svijetu i potražnjom za crnogorskim industrijskim izvoznim proizvodima, novim projektima u turizmu, i povećanog povjerenja u finansijski sistem. U skladu sa tim, procjenjuje se da bi stopa realnog rasta BDP-a trebalo da bude nekih 2 odsto u 2011. nakon procijenjenog rasta od 1.1 procenata u 2010, dok se očekuje da inflacija ostane ispod nivoa očekivanog za trgovinske partnere."

Uprkos snažnom usporavanju trgovine, deficit platnog bilansa ostaje relativno visok na 8.6% BDP-a na kraju prethodne godine, iako je to značajno smanjenje u odnosu na 30.1% BDP-a na kraju 2009. godine. Cijene su ostale umjerene, i ušle u period deflacije u avgustu, kada je indeks potrošačkih cijena (CPI) opao za -0.1% u poređenju sa istim periodom prošle godine, i prema podacima Centralne Banke Crne Gore izosio 1.1% u januaru 2011. Prema projekcijama Centralne Banke za 2011. godinu, očekivana stopa inflacije biće u rasponu od 2.3% do 4.3%, uz postepeni oporavak realnog sektora i stabilnog ubrzanja ekonomskog rasta.

3 - Izvor: procjena Ministarstva finansija

4 - 2009. je bila rekordna godina zbog primitaka iz djelimične privatizacije nacionalne elektro-energetske kompanije, EPCG.

U sektoru bankarstva, rast kredita i dalje je negativan a udio nekvalitetnih kredita u ukupnom izosu odobrenih kredita porastao je na 17.6% na kraju trećeg kvartala 2010. godine.

Javna potrošnja izražena udjelom u BDP-u i dalje je visoka. Prema Ministarstvu finansija, tokom 2010. godine dostigla je čak 46% GDP-a. Jedna trećina tog iznosa potrošena je na socijalnu zaštitu, a blizu jedne četvrtine na plate u javnom sektoru. Ovi podaci predstavljaju potencijalni razlog za zabrinutost, jer ovaj nivo potrošnje može ugroziti privatni sektor i rast neophodan za puni oporavak.

Javna potrošnja izražena udjelom u BDP-u i dalje je visoka. Prema Ministarstvu finansija, tokom 2010. godine dostigla je čak 46% GDP-a. Jedna trećina tog iznosa potrošena je na socijalnu zaštitu, a blizu jedne četvrtine na plate u javnom sektoru. Ovi podaci predstavljaju potencijalni razlog za zabrinutost, jer ovaj nivo potrošnje može ugroziti privatni sektor i rast neophodan za puni oporavak.

Postoji značajan nivo nesigurnosti kada je u pitanju perspektiva u kratkom roku za crnogorsku ekonomiju, i to ne samo zbog nedostatka transparentnosti u prikupljanju statističkih podataka i odsustva odgovarajućih kvartalnih indikatora, što sprječava detaljniju analizu kratkoročnih ekonomskih trendova. Po trenutno dostupnim procjenama, ekonomija će se blago oporaviti, uz skroman pozitivan rast tokom 2011, kako domaća tražnja bude nastavila sa rastom⁵.

Crna Gora još nije član Svjetske trgovinske organizacije (STO), iako, kao što se navodi u Analitičkom izvještaju Evropske komisije za 2010: "Međutim, Crna Gora je zaključila sve osim jednog bilateralnog sporazuma, i okončala je multilateralne pregovore. Tokom procesa pristupanja STO, Crna Gora je podnijela posljednju listu koncesija pod Opštim sporazumom trgovini uslugama (GATS) u decembru 2008.g., a horizontalna ograničenja i sektorske obaveze uglavnom su u skladu sa onim preduzetim od strane EU. Međutim, konačne liste koncesija i obaveza moraće biti verifikovane nakon zaključenja posljednjeg otvorenog bilateralala. Da li će Crna Gora morati da razmotri modifikaciju ili povlačenje svojih STO obaveza nakon pristupanja Uniji zavisi od konačnih uslova pristupanja STO.

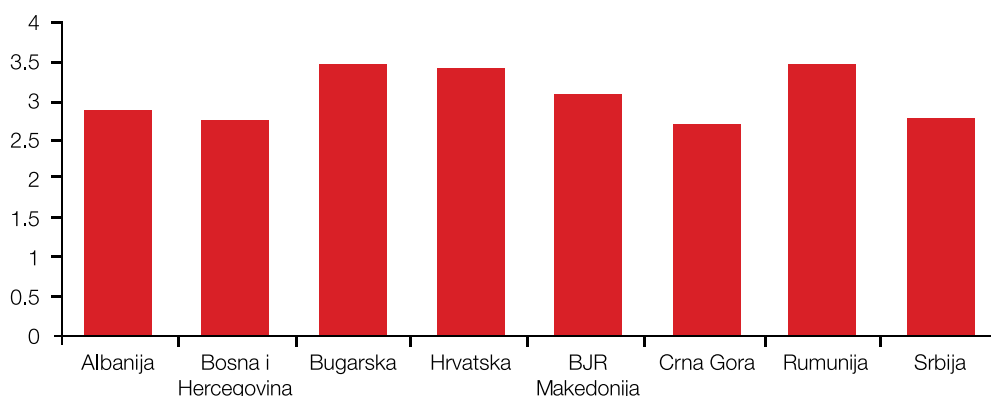
Progres u tranziciji

U globalnom ambijentu u kojem su krediti banaka postali sve teže dostupni, i kada nije realno očekivati da Crna Gora može značajno da poboljša svoje izvozne kapacitete u kraćem roku, SDI postaju sve značajnije.

Iako je Crna Gora postigla značajan napredak u reformama koje se tiču trgovinske liberalizacije i privatizacija manjeg obima, dublje reforme su i dalje potrebne u oblastima kao što su korporativno upravljanje, zaštita konkurencije, finansijske institucije i infrastrukturne usluge. Pored, njih kako većina naših članova ističe, implementacija zakona i dalje predstavlja izazov, naročito kada su u pitanju administrativne procedure za izdavanje različitih licenci, dozvola, odobrenja, kao i procedure registracije.

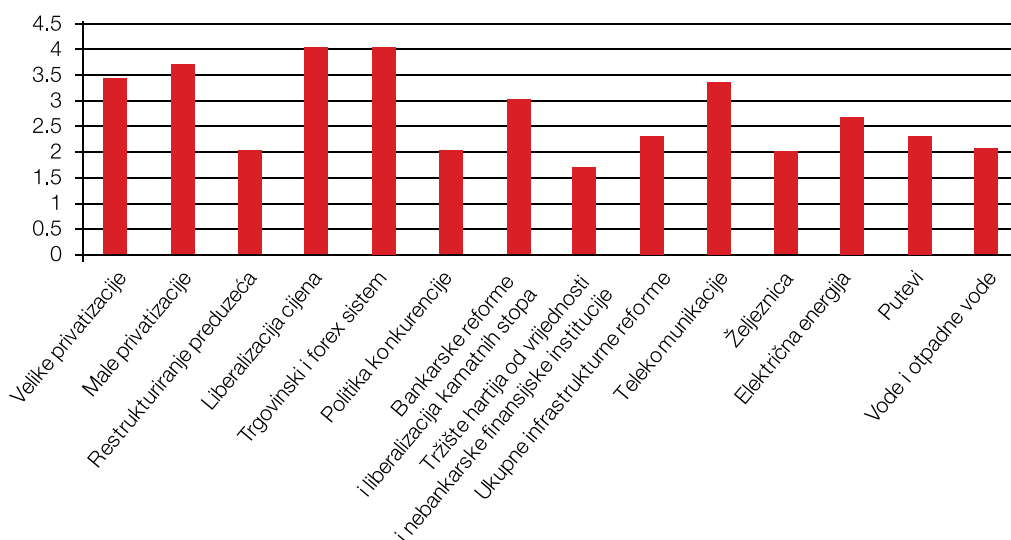
Ova pitanja se ističu prilikom poređenja rezultata koje je Crna Gora postigla na skali tranzicionih indikatora Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) sa rezultatima zemalja iz regiona. Grafik 3 pokazuje da je prosjek rezultata Crne Gore ispod svih u Jugoistočnoj Evropi izuzev Bosne i Hercegovine, što je odraz niskih rezultata većeg broja oblasti.

5 - Prema poslednjim projekcijama MMF-a iz februara 2011. taj rast će biti 2%.

Grafik 3: EBRD Tranzicioni skor 2010 – zemlje Jugoistočne Evrope⁶

Kao što je prikazano na grafiku 4, tranzicioni indikatori na osnovu kojih se računa ukupan tranzicioni rezultat, ističu da se Crna Gora srijeće sa najznačajnijim izazovima u oblasti restrukturiranja preduzeća, politici konkurencije, tržištu hartija od vrijednosti i ne-bankarskim institucijama, ukupnoj reformi infrastrukture, željeznici, putevima, te vodi i otpadnim vodama.

Grafik 4: EBRD Tranzicioni indikatori 2010 – Crna Gora

Poslovni ambijent

Crna Gora je bila uspješna u kreiranju ambijenta pogodnog za biznis tokom prethodnih godina, zahvaljujući čemu su privučeni ugledni strani investitori, što se ogleda u rekordnoj cifri od 1 milijarde eura priliva SDI tokom 2009. godine. Ovaj trend ipak nije nastavljen u 2010. godini, a strane direktne investicije su značajno opale u poređenju sa prethodnom godinom. Međutim, ovaj podatak bi trebalo uzeti sa rezervom, jer je tokom 2009. djelimično privatizovana Elektroprivreda koju je kupio italijanski A2A za 436 miliona eura, a prema podacima crnogorske Agencije za promociju stranih investicija (MIPA), ako se taj aranžman ne uzme u obzir, SDI su zapravo zabilježile rast od približno devet procenata u 2010. godini.

	2007	2008	2009	2010*
Direktne investicije, EUR milion⁷	568	581	1066	543

6 - EBRD skala se kreće od 1 (malo ili nimalo reformi) do 4.33 (standard napredne tržišne ekonomije).

7 - Izvor: Centralna banka Crne Gore, *preliminarni podaci

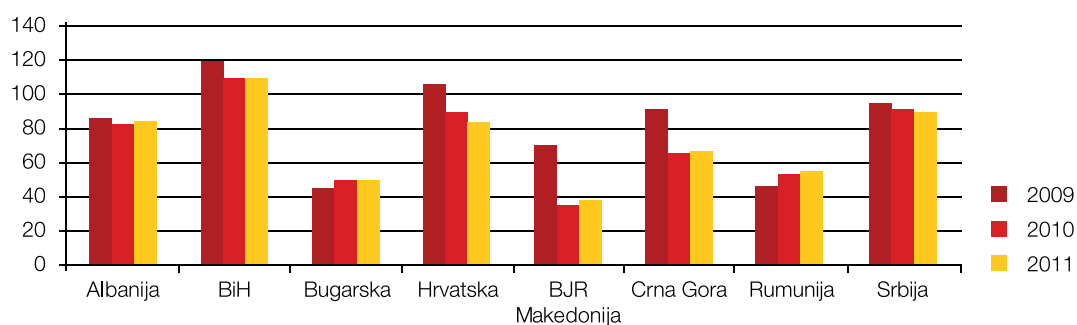
Prema podacima MIPA-e, investitori koji posluju u Crnoj Gori dolaze iz 88 različitih zemalja. Ne postoji neka dominantna zemlja u odnosu na uloženu sumu. Najviše investicija dolazi iz Italije, Norveške, Austrije, Rusije, Mađarske i Velike Britanije.

Između 2009. i 2010. godine, Crna Gora je pojednostavila jedan broj administrativnih propisa i procedura za započinjanje biznisa i uvela jedinstveni registracioni formular za plaćanje poreza. Pored toga, usvojene su izmjene Zakona o porezu na dobit preduzeća kojima se ukida obaveza plaćanja poreza na dobit pravnih lica u vidu mjesečnih akontacija, kao i obaveza plaćanja naknade za građevinsko zemljište. Nadalje, nadležne institucije su takođe napravile veliki pomak u pojednostavljenju propisa iz oblasti trgovine eliminacijom obaveze da se podnose određena dokumenta za izvoz i uvoz.

Uprkos globalnoj ekonomskoj krizi, registracija novih preduzeća nastavlja sa snažnim trendom rasta, iako ne u onolikoj mjeri koliko je to bio slučaj tokom prethodnih godina. Između 2009. i 2010. godine, Crna Gora je pojednostavila jedan broj administrativnih propisa i procedura za započinjanje biznisa i uvela jedinstveni registracioni formular za plaćanje poreza. Pored toga, usvojene su izmjene Zakona o porezu na dobit preduzeća kojima se ukida obaveza plaćanja poreza na dobit pravnih lica u vidu mjesečnih akontacija, kao i obaveza plaćanja naknade za građevinsko zemljište. Nadalje, nadležne institucije su takođe napravile veliki pomak u

pojednostavljenju propisa iz oblasti trgovine eliminacijom obaveze podnošenja određenih dokumenata za izvoz i uvoz.

Bez obzira na ova poboljšanja, Crna Gora nije uspjela da zadrži reformski zamah iz prethodnih godina i, prema rezultatima istraživanja Svjetske Banke „Doing Business 2011“⁸, blago je nazadovala sa 65. na 66. poziciju⁹. Kao što je prikazano na slici 5, bez obzira na to, u poređenju sa zemljama regiona, Crna Gora ima relativno dobre rezultate u smislu kreiranja ambijenta pogodnog za biznis.

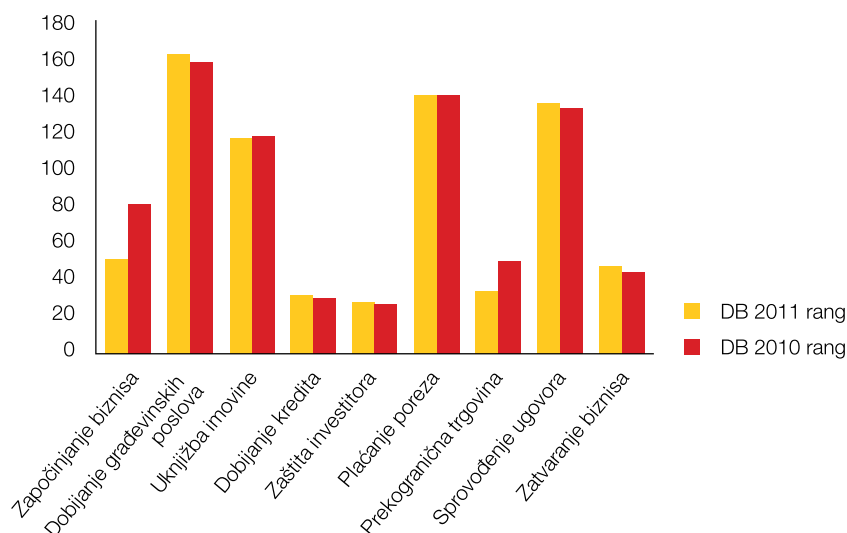

Grafik 5: Lakoća poslovanja, izvještaj Doing Business 2009, 2010 i 2011 – Jugoistočna Evropa

Pojedinačni indikatori iz istraživanja „Doing Business“ omogućavaju detaljniju analizu poslovne klime u Crnoj Gori. Kada je u pitanju započinjanje biznisa, rezultati su veoma dobri i značajno unaprijeđeni u odnosu na 2009. godinu. Dalji pozitivni aspekti poslovnog ambijenta uključuju prekograničnu trgovinu, zaštitu investitora i dobijanje kredita, iako je pristup kreditima značajno otežan i dalje prisutnom finansijskom krizom. Međutim, grafikon 6 ističe i nekoliko nedostataka, uključujući i administrativne poteškoće u proceduri za dobijanje građevinskih dozvola, uknjižbu zemljišta i izvršenje ugovora. Uprkos poboljšanjima u poreskoj administraciji, plaćanje poreza i dalje je jedna od glavnih prepreka u biznisu.

8 - <http://www.doingbusiness.org/~media/FPDKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB11-FullReport.pdf>

9 - Zemlje su rangirane od 1 do 183, dok je 1 najbolja pozicija.

Grafikon 6: „Doing Business 2011“ – publikacija Svjetske banke, Crna Gora po pod-kategorijama

U poglavlju pod naslovom “Rezime Doing Business reformi u 2009/10“ izvještaja Svjetske banke “Doing Business 2011”, autori ističu tri pozitivne promjene u Crnoj Gori usmjerene na kreiranje boljeg poslovnog ambijenta:

Započinjanje biznisa

Crna Gora je eliminisala nekoliko procedura za započinjanje biznisa uvođenjem jedinstvenog registracionog formulara koji se podnosi poreskoj upravi.

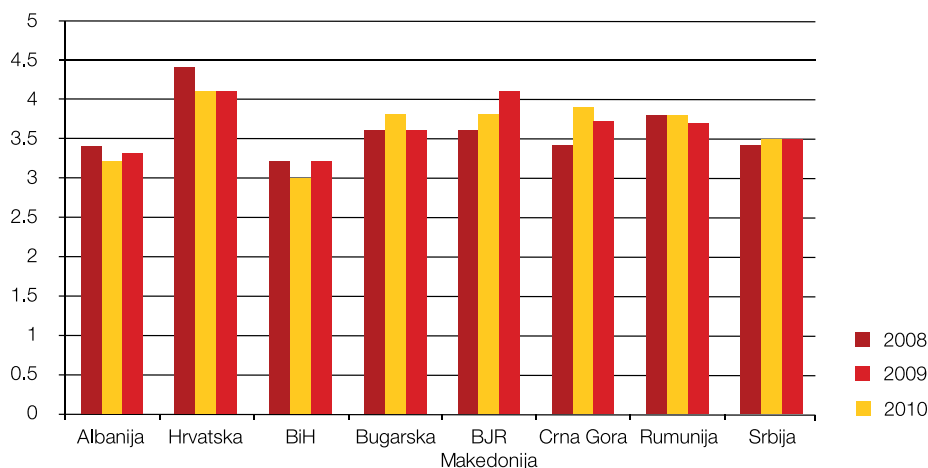
Plaćanje poreza

Izmjenama Zakona o porezu na dobit preduzeća ukinuta je obaveza plaćanja poreza na dobit pravnih lica u vidu mjesečnih akontacija, kao i naknade za korišćenje građevinskog zemljišta.

Prekogranična trgovina

Uprava carina Crne Gore pojednostavila je trgovinu eliminisanjem obaveze za podnošenjem određenih dokumenata potrebnih za izvoz i uvoz.

Prema Indeksu percepcije korupcije koji priprema Transparency International za 2010. godinu¹⁰, Crna Gora je dobila ocjenu 3.7, pri tom zadržavši 69. poziciju od ukupno 178 zemalja u kojima je ispitivanje sprovedeno. U regionu, Crna Gora se nalazi iza Hrvatske i Makedonije, koje dijele 62. mjesto. Ovaj rezultat predstavlja blagi napredak u odnosu na prošlu godinu, kada je Crna Gora ocijenjena sa 3.5. Cijeli region je takođe na relativno niskom nivou, sa Hrvatskom i Makedonijom na najboljoj poziciji na 62. mjestu. Dakle, korupcija i dalje ima negativan efekat na poslovni ambijent u Crnoj Gori i ostaje ozbiljan izazov poslovanju.

Grafik 7: Transparency International Indeks percepcije korupcije 2010 – Jugoistočna Evropa

¹⁰ - Indeks percepcije korupcije Transparency International-a kreće se od 0 do 10, gdje 0 predstavlja najveći mogući nivo percipirane korupcije.

Kao što se u izvještaju navodi: „Dok države opredjeljuju ogromne sume novca da bi se pozabavile trenutno prioritetnim problemima u svijetu, od nestabilnosti finansijskih tržišta do klimatskih promjena i siromaštva, korupcija ostaje prepreka postizanju prijeko potrebnog napretka. Indeks percepcije korupcije za 2010. godinu pokazuje da skoro tri četvrtine od ukupno 178 zemalja uključenih u indeks imaju rezultat niži od pet, na skali od 10 (veoma čisti) do 0 (veoma korumpirani). Ovi rezultati ukazuju na ozbiljan problem sa korupcijom.“

Odnos prema stranim investitorima je i dalje generalno povoljan, a sa nastavkom promocije liberalnog investicionog okruženja, rast, zaposlenost i izvoz će biti osnaženi. Bez obzira na to, tokom tranzicije koja još traje ipak nisu otklonjene sve strukturne barijere. Ali činjenica da Vlada prepoznaje potrebu da se uklone prepreke, reformiše poslovni ambijent i ekonomija otvori za dalje učešće stranih ulagača je od krucijalnog značaja. SSIC pozdravlja ove napore, naglašavajući da je dobar dio posla i dalje pred nama na putu ka punom ekonomskom oporavku i nastavku razvoja koji će Crnoj Gori omogućiti da u potpunosti iskoristi svoje velike razvojne potencijale.

Vladavina prava

U više navrata naši članovi su izrazili zabrinutost u pogledu efektivnosti vladavine prava u smislu dužine sudskih procesa pred crnogorskim sudovima. Dugotrajni sudski postupci mogu učiniti namjeru podnosioca tužbe potpuno nesvrshodnom, ugrožavajući time same temelje vladavine prava. Nije neophodno dalje objašnjavati koliko jak uticaj ta činjenica ima na poslovni ambijent.

Prema izvještaju „2010 Poslovni izazovi u Crnoj Gori“, koji je novembra 2010. godine izdala Američka privredna komora u Crnoj Gori:

„U oblasti vladavine prava, članovi AmCham Montenegro su u našem upitniku kao problem naveli dugačke procedure i opterećenost sudskog sistema predmetima. Predmeti se godinama ne rješavaju, čime se stvara utisak neefikasnosti pravosudnog sistema, odnosno slabe pravne zaštite.“

Sa druge strane, u ovoj oblasti postoje značajna poboljšanja koja bilježe relevantni izvještaji koji obrađuju ovu oblast, kao što je godišnji izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore u EU integraciji, naročito tokom perioda od poslednjih nekoliko godina. Međutim, ostaje još dosta posla, posebno imajući u vidu da je tokom 2009. godine Privredni sud u Podgorici imao trostruko povećanje broja predmeta.¹¹

„Analitički izvještaj“ Evropske komisije o Crnoj Gori, objavljen novembra 2010. godine:

„Administrativni kapaciteti pravosuđa su i dalje slabi. Postoji pozitivna tendencija unaprijeđenja efikasnosti. Ipak, većina reformi je u početnoj fazi.“

„Dva privredna suda su glavne institucije za sprovođenje ugovora. **Posljednjih godina, situacija se postepeno popravila.** U 2008. i 2009. godini, sudovi su registrovali oko 1000 novih slučajeva godišnjem novou sa otprilike 800 zaostalih predmeta iz prethodnih godina. U međuvremenu zaostatak je polako umanjen. Prosječno trajanje postupka je smanjeno sa 6 mjeseci iz 2008. na 5 mjeseci u 2009. godini. Trenutno, 90% predmeta se rješava za tri mjeseca.“

11 - Prema podacima Privrednog suda u Podgorici (2009).

„Crna Gora je trpjela zbog velikog zaostatka neriješenih sudskih slučajeva ali nadležni organi su 2008. godine uveli mjere za rješavanje ovog problema. Podaci koje su predstavili nadležni organi ukazuju na smanjenje od 75% na godišnjoj osnovi na početku 2010. godine. Postoji zabrinutost u pogledu valjanosti pristupa i transparentnosti korištene metodologije... Administrativni kapaciteti crnogorskog pravosuđa su generalno adekvatni za normalno sprovođenje pravde. **Manjak infrastrukture i opreme ometao je efikasnost pravosuđa**, ali nadležni organi ulažu napore kako bi popravili situaciju. Ove napore potrebno je pojačati.“

„Mišljenje (Evropske) Komisije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u Evropskoj uniji“, objavljeno novembra 2010. godine:

„Nastavlja se sa reformom pravosuđa. Ostvareni rezultati uključuju osnivanje novih institucija kao što su sudski i tužilački savjeti, kao i usvajanje mjera za poboljšanje nezavisnosti i efikasnosti. Međutim, i dalje postoji ozbiljna zabrinutost povodom uloge Skupštine u imenovanju Sudskog savjeta, Tužilačkog savjeta i državnih tužilaca. **Takođe, postoji zabrinutost u vezi sa efikasnošću i odgovornošću pravosuđa.**“

Pregled preporuka za 2010. godinu

Uvod

Godinu dana nakon publikovanja prve Bijele knjige naši članovi posluju u uopšteno govoreći poboljšanoj poslovnoj sredini. Sa druge strane, pojavili su se novi izazovi dok neki iz ranijih perioda i dalje postoje.

Zakon o stranim investicijama

MMF, 2011 Član IV konsultacije, Preliminarni zaključci misije iz 21. februara, 2011:

„Privatne investicije su ključ ekonomskog rasta i otvaranja radnih mjesta. Uzimajući u obzir veličinu Crne Gore, strane investicije su od naročite važnosti. Mora se postići balans poboljšanjem domaće fleksibilnosti i cjenovne konkurentnosti kako bi se izbjegli ponovni pritisci pregrijavanja i kako bi se pokrenule domaće investicije, naročito u radno intenzivnim malim i srednjim preduzećima. Kako bi se iskoristili benefiti brzog oporavka globalnih kapitalnih tokova, Crna Gora mora brzo ukloniti sve prepreke investiranju i ojačati fleksibilnost.”

Novousvojeni Zakon o stranim investicijama predstavlja korak naprijed u poređenju sa prethodnim zakonom, i uopšteno govoreći, doprinijeće daljem unaprijeđenju ambijenta za strane investicije.

- Preporuka o smanjenju učešća stranog kapitala sa nivoa od 25% iz prethodnog Zakona na 10 % kako bi se stekao status stranog investitora uključena je u Zakon (Član 2).
- Prošle godine smo naveli da: „*strani investitori nisu u potpunosti izjednačeni sa nacionalnim pravnim i fizičkim licima kada su u pitanju imovinska prava. Konkretno, postoje određena ograničenja kada je u pitanju sticanje vlasničkih prava nad nekretninama (član 415 Zakona o svojinsko-pravnim odnosima¹²)*“. Zato smo predložili da se u Zakonu o stranim investicijama navede da se nacionalni tretman primjenjuje ukoliko se drugim zakonom ne ograničavaju prava stranih državljana. Ova odredba još nije našla put do novog Zakona.
- U prethodnom izdanju ovog dokumenta pomenuli smo: „*Preporučuje se da Vlada usvoji odgovarajuće podzakonske akte kojima bi se detaljnije odredili osnov, način, procedura i rokovi za isplatu naknade. Ovaj rok za isplatu naknade štete ne bi trebao biti duži od šest mjeseci od dana eksproprijacije, ili dana kada je strani ulagač prestao sa radom. Pored toga, iznos kompenzacije u slučaju eksproprijacije trebalo bi odrediti uzimajući u obzir vrijednost imovine koja je predmet eksproprijacije u trenutku kada se donosi odluka o eksproprijaciji. Prema međunarodnim standardima, naknada mora biti brza, efikasna i adekvatna.*“
- Preporučili smo i da: „*...Poglavlje V kojim se definiše registracija i promocija stranih investicija, trebalo bi da sadrži i odredbu kojom se kaže da one investicije koje nisu registrovane na način predviđen Zakonom neće biti predmet zaštite*“, što takođe nije uvršteno u Zakon.

Najznačajnije promjene u novom Zakonu odnose se na pravni status crnogorske Agencije za promociju stranih investicija (MIPA), osnivanje Savjeta za strane investicije i definisanje nadležnosti za vođenje evidencije o stranim investicijama. Uopšteno govoreći, Zakon obezbjeđuje bolju statističku evidenciju, bolju zaštitu i smanjenje troškova i uklanjanje nepotrebne administrativne procedure, što su sve koraci koje članovi SSICG pozdravljaju.

Međutim, SSICG preporučuje Vladi da razmotri dalje korake u pružanju dodatne zaštite stranim investitorima, u skladu sa skorašnjim trendovima u ovoj oblasti. Ovo se može sprovesti tokom nekih budućih razmatranja o amandmanima na Zakon o stranim investicijama, ili putem drugih pravnih instrumenata.

12 - http://www.skupstina.me/cms/site_data/23_%20SAZIV%20ZAKONI/ZAKON%20O%20SVOJINSKO-PRAVNIM%20ODNOSIMA.pdf

Zakon o radu

„... sudeći po iskustvu nekih od članova SSICG, kao i ostalih kompanija u Crnoj Gori, potrebno je adekvatnije sprovođenje Zakona o radu i štrajku.“

Naša opservacija iz prethodne Bijele knjige da: „sudeći po iskustvu nekih od članova SSICG, kao i ostalih kompanija u Crnoj Gori, potrebno je adekvatnije sprovođenje Zakona o radu i štrajku“, još nije uzeta u obzir. Naša preporuka

da se ovo pitanje pokuša regulisati kroz Opšti kolektivni ugovor ili Granski kolektivni ugovor i dalje nije uzeta u razmatranje.

Kada je riječ o povezanom pitanju, zloupotrebi bolovanja, kao i našoj preporuci da kao „konkretna rješenja mogu poslužiti već implementirani modeli iz regiona“, poboljšanja u praksi do sada nisu primijećena.

Citiraćemo MMF-ov izvještaj (Član IV konsultacije, preliminarni zaključci misije iz 21. februara 2011. godine):

„Tržište rada mora se ojačati. Suprotna iskustva sektora turizma i teške industrije nude upadljive lekcije: turizam, u kojem je liberalizovano zapošljavanje stranih državljana od suštinske važnosti, spretno se prilagodio globalnoj recesiji i zabilježio rast tokom krize. Istovremeno, teška industrija je regulisana rigidnim radnim zakonodavstvom koje je doprinijelo da oporavak sektora bude težak uprkos snažnom rastu na svjetskim tržištima. Prioritetne oblasti su:

- Mora se oduprijeti zahtjevima za ograničavanjem fleksibilnosti i mogućnosti korišćenja ugovora na određeno. Ovi ugovori su ublažili pad zaposlenosti tokom krize i uveli neophodnu fleksibilnost.
- Mogućnost sklapanja posebnih kolektivnih ugovora trebalo bi biti proširena. Poseban kolektivni ugovor za javni sektor predstavljaće značajan napredak u ovom polju, a sličnu fleksibilnost trebalo bi omogućiti i drugim poslodavcima.
- Potrebno je otkloniti zamke siromaštva. Po sadašnjim uslovima, nezaposleni može da izgubi dobar dio benefita kada se formalno zaposli, što predstavlja značajan negativan podsticaj za rad u formalnom sektoru. Skorije povećanje minimalne zarade od više nego dva puta (u poređenju sa prethodnom „minimalnom cijenom rada“) pogoršava ovaj problem jer smanjuje potražnju za nekvalifikovanim radnom snagom, i na taj način uzrokuje dalju marginalizaciju ove ranjive grupe.
- Otpremnine moraju postati pristupačnije. Otpremnine koje je KAP plaćao iznosile su do €20,000, čime je uzrokovano kašnjenje u neophodnom restrukturiranju nauštrb stvaranja novih održivih radnih mjesta, naročito ukoliko se to prenese i na druga preduzeća.“

Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o radu

Vladina konačna odluka da ne uključi ranije razmatrane odredbe, koje su bile i najspornije, o ugovorima na neodređeno vrijeme za sve zaposlene, može se smatrati pozitivnom.

Prvi nacrt predloga izmjena predviđao je ekstremno rigidnu odredbu po kojoj se zaposlenom ne može dati ugovor na određeno vrijeme na period duži od godine dana. Nakon brojnih primjedbi od strane poslodavaca ovaj vremenski okvir produžen je na dvije godine, te je na kraju Vlada odustala od izmjena odredbi koje regulišu ugovore o radu. Procedura i

„Prva dva nacrta predloga izmjena Zakona o radu sadržala su odredbe o obaveznim ugovorima na neodređeno vrijeme za sve zaposlene. To je predstavljalo ogroman rizik za poslodavce, i moglo je negativno uticati na buduće odluke o zapošljavanju. Time se samo štite oni koji ne rade.“

Žarko Radulović
Montenegro Starts Hotel Grou

zakonski okvir za otpuštanje radnika onakvi kakvi su sada, predstavljaju ogroman teret za poslodavce. Pod trenutnim uslovima, skoro je nemoguće otpustiti zaposlenog koji ostvaruje loše rezultate i nije teško zamisliti sa kakvim se problemima preduzeća susrijeću u takvom ambijentu. Ukoliko bi se ove odredbe izmijenile na način da postanu još rigidnije, to bi predstavljalo ogroman korak unazad.

Postoji opšte razumijevanje za činjenicu da je institut ugovora o radu na određeno vrijeme bio zlouoptrebljavan i SSICG izražava žaljenje zbog takvog socijalno neodgovornog ponašanja pojedinih poslodavaca. Međutim, SSICG smatra da bi bilo kontraproduktivno kažnjavati sve poslodavce zbog pojedinačnih slučajeva neodgovornog ponašanja.

U delikatnom trenutku za crnogorsku ekonomiju, u vrijeme kada su znaci oporavka od duboke krize tek počeli da se pokazuju, regulativa koja nas vraća nekoliko koraka unazad u kreiranju poslovnog ambijenta koji stimulise nove investicije, predstavlja opasan potez. Sem toga, česte promjene regulatornog okvira stvaraju nestabilan poslovni ambijent koji destimulise investicije i preduzetništvo. Kada su takve promjene na gore, negativne posljedice su dodatno izražene.

„Česte promjene regulatornog okvira stvaraju nestabilan poslovni ambijent koji destimulise investicije i preduzetništvo. Kada su takve promjene na gore, negativne posljedice su dodatno izražene.“

Ostala pitanja i preporuke

Prema važećoj regulativi, trajanje **disciplinske procedure** ograničeno je na tri mjeseca, nakon čega procedura zastarijeva. U praksi, ova odredba je često izvor ozbiljnih zloupotreba. Na primjer, ukoliko zaposleni želi da izbjegne moguće posljedice takve procedure, može da uzme bolovanje od dva puta po 60 dana, nakon čega može da se vrati na radno mjesto kao da se ništa nije desilo.

U prethodnoj Bijeloj knjizi iznijeli smo problem **moguće zloupotrebe prava na bolovanje**:

„...Kako veliki broj njihovih zaposlenih (KAP-a) živi u poljoprivrednim oblastima, početak poljoprivredne sezone se u KAP-u poklapa sa „sezonom“ bolovanja... povećanje broja bolovanja koje počinje u maju a završava se u septembru... Tokom poslednjih pet godina, KAP je izgubio 4.2 miliona eura zbog bolovanja do 60 dana, koje plaća kompanija. Ovakve pojave izazivaju ozbiljne sumnje, jer je očigledno da se bolovanje zlouoptrebljava. Izražavajuću zabrinutost, nadamo se da će relevantne institucije pokrenuti aktivnosti i uložiti dodatne napore kako bi se ovo pitanje počelo rješavati.“

Do sada smo vidjeli malo rezultata u smislu **kontrole odobravanje bolovanja**, iako je Ministar zdravlja Miodrag Radunović najavio u novembru 2010. godine da će se ovom pitanju posvetiti dužna pažnja. Međutim, dok se ovo ozbiljno pitanje ne riješi, da bi spriječili zloupotrebu vremenskog ograničenja disciplinske procedure, predlažemo da se ova odredba promijeni tako da glasi da se, u slučaju odlaska zaposlenog na bolovanje, vremensko ograničenje produžava za vrijeme provedeno na bolovanju.

Zloupotreba bolovanja skupa je i za državu. Kako je Ministar zdravlja, Miodrag Radunović, skoro izjavio: „Samo tokom 2010. godine, Fond zdravstva izdvojio je blizu tri miliona za bolovanja od preko 60. Na svakih 100 zaposlenih koji rade, 1.89 je na bolovanju u svakom trenutku. Svaki zaposleni u Crnoj Gori provede pet dana godišnj na bolovanju.“

Kako bi se smanjila birokratija i neracionalno trošenje resursa, bilo bi svrsishodno **spojiti odsustvo radi porođaja i porodiljsko/roditeljsko odsustvo**.

Član 92, koji se bavi pitanjima u vezi sa prestankom potrebe za radom zaposlenih nije dovoljno precizan, što otvara prostor za različita tumačenja. Pored toga, ne navodi se naziv pravnog akta neophodnog za sprovođenje procedure.

Opšta preporuka, koja se odnosi ne samo na procedure koje definiše ovaj Zakon, jeste da se teži maksimalnom pojednostavljenju svih zakonskih i administrativnih procedura. Od toga bi koristili imali svi, poslodavci i zaposleni sa jedne strane, i institucije sistema koje se bave ovim pitanjima sa druge.

Privremeni boravak i radne dozvole

„SSICG ovim putem izražava zadovoljstvo činjenicom da je većina naših primjedbi i preporuka ne samo uzeta u obzir, već i primijenjena u praksi. Ovo se prije svega odnosi na značajno smanjenje troškova ali i na skraćanje procedure (za privremeni boravak i radne dozvole).”

U ovoj oblasti članovi SSICG primjećuju značajan napredak. SSICG ovim putem izražava zadovoljstvo činjenicom da je većina naših primjedbi i preporuka ne samo uzeta u obzir, već i primijenjena u praksi. Ovo se prije svega odnosi na značajno smanjenje troškova, ali i na skraćanje procedure. Međutim, naši članovi podvlače da postoji prostor za dalja poboljšanja kada su u pitanju administrativne procedure vezane za ovu oblast.

Dozvole i licence

Naši članovi ističu da, generalno govoreći, nailaze na razumijevanje za sopstvene potrebe na najvišim nivoima vlasti. Oni takođe ističu da se to razumijevanje postepeno smanjuje kako se ide niže kroz hijerarhiju vlade prema lokalnom nivou, gdje u mnogim slučajevima razumijevanje i želja za podrškom razvoju bivaju sve manji.

Članovi SSICG su bili veoma kritični u prethodnom izdanju Bijele knjige kada su u pitanju administrativne procedure vezane za izdavanje različitih dozvola i licenci, naročito na lokalnom nivou, ali i na nacionalnom, u zavisnosti od vrste traženih dokumenata. Uprkos napretku u ovoj oblasti, a koji je uvijek dobrodošao i predstavlja dio uobičajenih aktivnosti Vlade

u njenim naporima da učini Crnu Goru boljim mjestom za biznis, smatramo da ipak nije dovoljno urađeno. Čini se da je ovo prije pitanje implementacije nego zakonodavnog okvira.

Prošle godine smo pomenuli da princip „ćutanje je odobravanje“ nije još primjenjen na birokratske procedure vezane za izdavanje različitih dozvola i licenci. Situacija i u ovom dijelu ostaje nepromijenjena.

Moderna poslovna praksa, sve veća internacionalizacija biznisa, česte promjene tehnologije i efekti globalizacije zahtijevaju od biznisa da bude fleksibilan u svakom trenutku, ali to se zahtijeva i od države. Ukoliko državna administracija ne bude pratila takve promjene, to može ugroziti crnogorsku ekonomiju u cjelini.

Infrastruktura

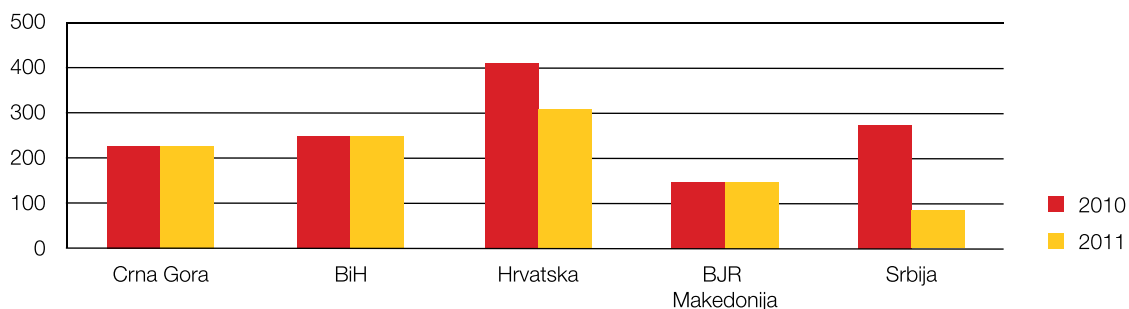
Većina pitanja koje smo pomenuli u prošlogodišnjem izdanju Bijele knjige ostaje neriješena, dok, uopšteno govoreći, infrastruktura ostaje jedan od najvažnijih ograničavajućih faktora za dalji razvoj Crne Gore. SSICG podržava Vladu u njenim nastojanjima da nastavi sa identifikacijom modela za

SSICG podržava Vladu u njenim nastojanjima da nastavi sa identifikacijom modela za poboljšanje uslova u ovoj oblasti, kako za bazičnu infrastrukturu poput puteva i snabdijevanja električnom energijom, tako i za onu sofisticiranu kao što je telekomunikaciona infrastruktura.

poboljšanje uslova u ovoj oblasti, kako za bazičnu infrastrukturu poput puteva i snabdijevanja električnom energijom, tako i za onu sofisticiranu kao što je telekomunikaciona infrastruktura.

Građevinske dozvole

Najavljeni predlog Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, koji bi trebalo da uspostavi princip jednog šaltera, doprinijeće u velikoj mjeri uvođenju veće transparentnosti u ovu oblast, kao i apsolutno neophodnog pojednostavljenja procedura. Međutim, neki od naših članova koji imaju iskustva u ovoj oblasti napominju da se veći dio prepreka nalazi na lokalnom nivou, bez obzira na ustanovljene procedure i zakonski okvir. Oni dodaju da je svaki napredak više nego dobrodošao ali da ih, sa druge strane, iskustvo uči da ne očekuju radikalne promjene.

Slika 8: Poređenje trajanja procedure za izdavanje građevinskih dozvola u danima za 2009. i 2010. godine prema istraživanju Svjetske banke objavljenom u „Doing Business“, izdanjima za 2010. i 2011).

- U prethodnom izdanju Bijele knjige Savjeta stranih investitora Crne Gore pomenuli smo da je novim Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata propisana obaveza izrade web prezentacije koja bi trebalo da sadrži urbanističko-tehničke uslove, koji sadrže sve što je definisano uslovima. Pozdravljajući napore nekih od opština u ovom smislu, ohrabrujemo Vladu da ostvari ovu ideju.
- Pitanje nejednakih uslova za izdavanje građevinskih dozvola u različitim opštinama koji se odnose na obavezu plaćanja opštinskih taksi i poreza i dalje postoji. Sa druge strane, došlo je do unaprijeđenja kada je riječ o obavezi koju su pojedine opštine ranije propisivale za investitore koji su morali unaprijed platiti puni iznos opštinskih taksi i komunalija prije nego što im se izda građevinska dozvola. Sada sve opštine omogućavaju investitorima da plaćaju u ratama tokom perioda od 5 do 10 godina. Pored toga, nude se i određene pogodnosti za plaćanja u cjelosti. Ovo predstavlja dobar model podsticaja za investiranje i unaprijeđenje cjelokupnog procesa.
- Pitanje usklađivanja katastarskih planova sa Detaljnim urbanističkim planovima (DSP), iako definisano novim Zakonom, nažalost, još nije riješeno.
- Naša preporuka da se omogući uknjižba građevinskog zemljišta u datom roku koji ne bi bio duži od 15 dana, umjesto sadašnjih 60, i dalje ostaje aktuelna. Ovo je pitanje vezano za katastar i zahtijeva hitnu akciju.
- Brojni problemi koje obaveza nametnuta investitorima da otkupe zemlju neophodnu za kompletiranje urbanističke parcele kako je ona definisana planskom dokumentacijom u slučajevima kada vlasnik dijela te parcele odbija prodaju, ili postavlja nerealne zahtjeve, i dalje predstavljaju ogromnu prepreku za potencijalne investicije.
- Prethodne godine smo pomenuli da: „Možda i najveći izazov predstavlja pitanje restitucije. Procedure sa bivšim vlasnicima traju isuviše dugo iz perspektive potencijalnog investitora.“ Ovo i dalje važi i predstavlja prijetnju daljem razvoju nekretnina.
- Kada se radi o neažurnim katastarskim planovima, ovo pitanje i dalje nije riješeno u smislu istorijata vlasništva, iako je procedura vezana za tehničke uslove u toku.

SSICG preporučuje Vladi Crne Gore da razmotri dva dodatna pitanja koja bi mogla doprinijeti daljem razvoju u oblasti građevinske industrije i otvoriti prostor za nove investicije. Bilo bi preporučljivo ugraditi tržišni princip u cjelokupan proces izrade planskih dokumenata radi izvodljivosti potencijalnih projekata kojima se želi postići razvoj pojedinih oblasti koje takvi planovi pokrivaju. Drugi važan segment, koji utiče i na makroekonomski ambijent preko veze sa bankarskim sistemom, jeste pitanje procjene vrijednosti nekretnina. Trenutno u ovoj oblasti u praksi nisu implementirani određeni standardi, što je posljedica nedostatka odgovarajuće regulacije. Uvođenje međunarodno priznatih standarda omogućilo bi bolju osnovu za dalji rast i razvoj tržišta nekretnina.

Regulatorni okvir u bankarstvu

Većina pitanja vezana za regulatorni okvir kojim se uređuje ova oblast pomenuta su u poglavlju Bankarstvo u opštem smislu. Naši članovi zapažaju napredak, naročito u oblasti fleksibilnije politike Centralne Banke Crne Gore, koja su doprinijela istinskom oporavku bankarskog sistema. Međutim, implementacija Međunarodnih računovodstvenih standarda, regulativa koja uređuje oblast hipoteka, kao i aktivacija kolaterala i dalje predstavljaju barijere u poslovanju banaka.

Poboljšanje regulative iz oblasti hipoteka

Ugovor o hipoteci treba da posjeduje snagu izvršne isprave, kako bi se izbjegao parnični postupak i samim tim ubrzao postupak realizacije;

Odredbe Zakona koji reguliše ugovor o hipoteci kao izvršnoj ispravi bi trebalo da sadrže prava i obaveze hipotekarnog dužnika i povjerioca;

U cilju skraćivanja procedure od početka namirenja do sprovođenja vanskudske prodaje, potrebno je ukinuti obavezu upisa obavještenja o početku namirenja kod Uprave za nekretnine, čime bi se rok za prodaju nepokretnosti skratio za trajanje cijelog upravnog postupka;

Rokove za postupanje ili donošenje odluke organa uprave po zahtjevima banke, kad je u pitanju hipoteka, potrebno je skratiti, npr. rok za hitno postupanje sa 30 dana na 15;

Izjednačiti stavove nadležnih katastarsa vezano za promjene u katastarskom operatu;

Drugostepeno rješenje nadležnog organa učiniti konačnim i izvršnim, bez mogućnosti tužbi ili pravnog lijeka;

Omogućiti učešće nadležnog organa unutrašnjih poslova u pružanju neophodne pomoći za sprovođenje postupka namirenja, na osnovu rješenja o upisu obavještenja o prodaji ili ugovora o prodaji hipotekovane nepokretnosti;

Preciznije definisati cijenu po kojoj se može vanskudski prodavati nepokretnost pod hipotekom;

Detaljnije i preciznije definisati pravo hipotekarnog povjerioca na sticanje prava svojine na nepokretnosti pod hipotekom.

Porezi i finansiranje opština

Kao što smo pomenuli u prošlogodišnjem izdanju Bijele knjige, crnogorski poreski režim postao je veoma konkurentan sa stopom od 9% na dobit preduzeća. Međutim, kako smo takode ranije pomenuli, ovo je samo jedan dio priče jer ad-hoc uvođenje poreza i različitih taksi na lokalnom ugrožavaju napore Vlade Crne Gore u kreiranju ambijenta pogodnog za razvoj biznisa. U tom smislu, SSICG doživljava novi Zakon o lokalnoj samoupravi kao krupan iskorak u pozitivnom smjeru koji će omogućiti stvaranje stabilnijeg i transparentnijeg ambijenta u ovoj oblasti.

Novi Zakon o lokalnoj samoupravi ukida para-fiskalna davanja koja su opštine imale autonomno pravo da nametnu u neograničenim iznosima, a koje su varirale od grada do grada. Sada je predviđeno da način finansiranja opština bude drugačiji, jer će dio tih sredstava dolaziti iz PDV-a i poreza na nekretnine. Takode se uvodi i maksimalni mogući iznos poreza, na primjer 13% za prizrez porezu na dohodak biće najviši dozvoljeni procenat.

Kao što smo pomenuli u nekoliko navrata u ovom dokumentu, razumijevanje za potrebe biznisa i investitora smanjuje se od najviših nivoa Vlade ka nižim, a ponekad u pojedinim institucijama lokalnog nivoa, skoro da i ne postoji. To predstavlja ozbiljan izazov ukupnom nivou konkurentnosti Crne Gore i SSICG pozdravlja sve korake koji se preduzimaju u cilju unaprijeđenja situacije na ovom polju.

Izvršni postupak

U ovoj veoma važnoj oblasti nisu primjećene značajnije promjene. Preporuke iz prethodne godine ostaju da važe i za ovu:

„Uopšteno govoreći, SSICG preporučuje rješenje koje je već implementirano u regionu – procedura izvršenja može biti ustupljena privatnim izvršiteljima. Ovim bi se sudovi rasteretili poslova kojima se nepotrebno bave, što bi poboljšalo njihovu efikasnost. Pored toga, sama procedura bi bila olakšana, i što je vjerovatno i najvažnije, podsticaji za nezakonito ponašanje bi bili uklonjeni i vladavina prava učvršćena. Kako je ova procedura potpuna novost, zakonodavac bi mogao da izabere opciju paralelnog sistema – privatnih i sudskih izvršitelja, kako bi postepeno uveo novi sistem.

Kako bi se riješilo pitanje lociranja bankovnih računa, preporučujemo izmjenu Zakona u smislu uvođenja obaveze podnošenja matičnog broja umjesto broja bankovnog računa.”

Pregled ekonomije

Prema podacima Monstata i Svjetske banke citiranim u izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma „Globalna kompetitivnost 2010-2011“, najveću dodatnu vrijednost u crnogorskom BDP-u u procentima imaju sledeći sektori privrede:

Dodata vrijednost po sektorima prikazana kao udio (%) u BDP-u

<i>Usluge</i>	73
<i>Neproizvodna industrija</i>	11
<i>Poljoprivreda</i>	9
<i>Proizvodna industrija</i>	7
<i>Građevinarstvo</i>	6.2
<i>Hoteli i restorani</i>	4.2

Telekomunikacije i ICT sektor

Uvod

Sektor telekomunikacija nije u potpunosti izbjegao efekte skorašnjih globalnih finansijskih previranja, što se vidi u kontrakciji mobilne penetracije. Međutim, uslužna priroda većine telekomunikacionih servisa doprinijela je da industrija u cjelini bude u manjoj mjeri pogođena krizom. Crnogorska telekomunikaciona industrija je liberalizovana i uvedeno je zakonodavstvo koje usvaja regulatorne principe utemeljene u zakonodavstvu EU iz oblasti telekomunikacija. Ti principi promovišu konkurenciju kao najefikasniji način pružanja komunikacionih proizvoda i usluga uz istovremeno održavanje univerzalnog pristupa. Sa sve manjim prostorom za rast, konkurencija postaje sve snažnija. Dok crnogorsko tržište postaje zrelije, operateri moraju konstantno da uvode nove tehnologije pokušavajući da privuku korisnike.

Pregled

Analiza relevantnih tržišta koju je tokom 2010. godine sprovela Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost pokazala je da Crnogorski Telekom operater sa značajnom tržišnom snagom u svih sedam relevantnih tržišta¹³. Kao jedna od posljedica takvog nalaza, Agencija je nametnula Crnogorskom Telekomu cijene zakupa infrastrukture. SSICG sa jedne strane pozdravlja namjeru Agencije koja stoji iza ove odluke a to je da se poboljša konkurentnost na tržištu telekomunikacija, ali sa druge strane izražava zabrinutost zbog opasnosti da trenutni nivo cijena učini upravo suprotno. Sada ni jedan operater pojedinačno nema interesa da investira u sopstvenu infrastrukturu ili razvija novu, ukoliko je može zakupiti po cijenama koje je propisala Agencija a koje su značajno ispod tržišnih. Pored toga, vlasnik infrastrukture, Crnogorski Telekom, takođe nema interesa za dalji razvoj sopstvene infrastrukture jer ne može očekivati povrat na takvu investiciju. Štaviše, takva struktura cijena ne omogućava Crnogorskom Telekomu ni da pokrije sopstvene troškove vezane za zakup infrastrukture.

Tokom prošle godine zatvoren je tender za Univerzalni servis. Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost izabrala je operatere Univerzalnog servisa, ali postupak još nije završen jer su pojedini učesnici na tenderu smatrali odluku spornom i uložili žalbe.

Infrastruktura i dalje predstavlja prepreku realizaciji punog potencijala crnogorskog tržišta. Dalji razvoj ICT sektora zahtijeva ulaganje dodatnih napora kroz zajedničke aktivnosti svih zainteresovanih strana.

13 - <http://www.ekip.me/download/konsultacije/20090414odluka.pdf>

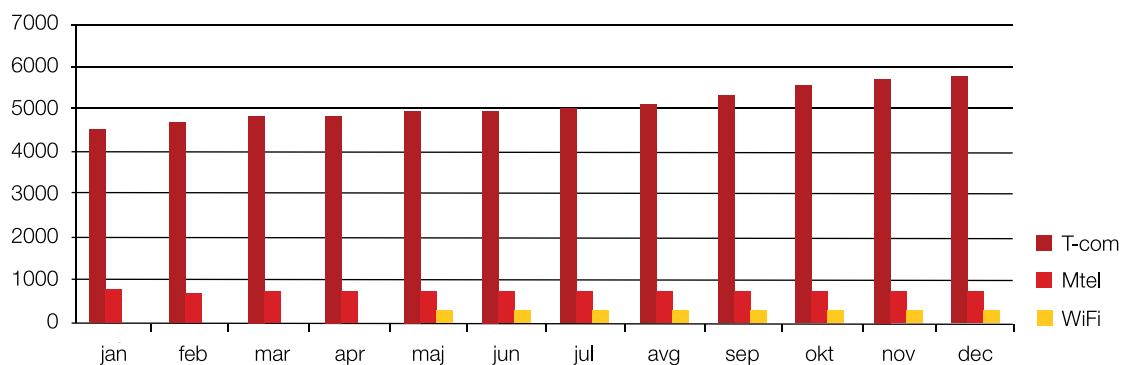
U tom smislu, Savjet stranih investitora smatra da Vladina odluka da spoji sektore informacionog društva i telekomunikacija u jedno Ministarstvo, predstavlja pozitivan korak.

„Infrastruktura i dalje predstavlja prepreku realizaciji punog potencijala crnogorskog tržišta. Dalji razvoj ICT sektora zahtijeva ulaganje dodatnih napora kroz zajedničke aktivnosti svih zainteresovanih strana. U tom smislu, Savjet stranih investitora smatra da Vladina odluka da konsoliduje sektore informacionog društva i telekomunikacija u jedno Ministarstvo predstavlja pozitivan korak.”

U većini razvijenih zemalja broj pretplatnika fiksne telefonije je konstantno u padu zbog efekta supstitucije fiksne telefonije mobilnom. Na primjer, u EU27 samo tokom 2009. godine približno četvrtina korisnika fiksne telefonije je otkazala pretplatu i prebacila se na VoIP i mobilnu telefoniju. Crnogorski Telekom je na kraju 2010. imao 97,74% odsto učešća na ovom tržištu, dok su drugi operateri bili zastupljeni sa preostalih 2.26%.

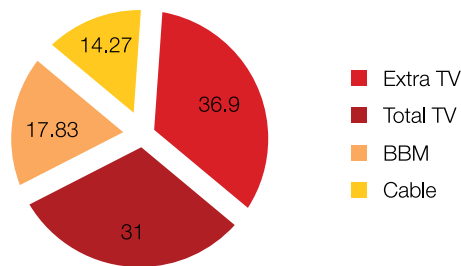
Na kraju 2010. mobilna penetracija u Crnoj Gori, koja je inače među najvišim u svijetu, dostigla je skoro 200%. Tržište mobilne telefonije je veoma konkurentno, sa sledećim operaterima: Telenor, u vlasništvu norveškog „Telenor Mobile Communications AS“, T-Mobile, koji je dio Crnogorskog Telekomu i M:Tel, u vlasništvu Telekomu Srbije i Telekomu Republike Srpske. Pokrivenost 3G signalom je široko dostupna sa brzinama do maksimalnih 21.5Mb/s. Širokopojasni pristup internetu preko signala mobilne telefonije predstavljaju novi razvojni potencijal za operatere mobilne telefonije, imajući u vidu trenutni nivo širokopojasne penetracije i sve pristupačnije tarife.

Tokom prethodne godine nastavljen je i rast širokopojasnog pristupa internetu, dostigavši 35% na kraju 2010. godine. ADSL je i dalje dominantna tehnologija pristupa internetu. Opšti trend rasta broja korisnika koji pristupaju internetu putem mobilnih telefona je i dalje prisutan, dok se broj korisnika dialup-a smanjuje.

Grafik 9: Povećanje broja korisnika širokopojasnog pristupa po operaterima u 2010. godini.

Razvoj kablovske televizije u Crnoj Gori započet je 2007. godine. Na ovom tržištu posluju tri velike kompanije Crnogorski Telekom, Total TV i BBM, i nekoliko regionalnih kablovskih operatera, a koriste se nekoliko različitih tehnologija (IPTV, MMDS, KDS, DTH). Prema najskorijim dostupnim podacima Agencije za elektronske komunikacije iz prve polovine 2009. godine, povećanje penetracije ove usluge od početka 2008. godine do sredine 2009. iznosilo je 15.3%. Ukupan broj korisnika dostigao je skoro dvije trećine ukupnog broja domaćinstava na kraju 2010. godine. Projekat prelaska na digitalnu zemaljsku televiziju je u toku, za koji je tokom 2010. raspisan tender za izradu projekta prenosne mreže prije planiranog prelaska sa analognog signala do 2013. godine.

Grafik 10: Tržišni udio kablovskih provajdera televizije u %, kraj 2010. godine

Izazovi i prepreke daljem razvoju

Pitanja koja predstavljaju prijetnju daljem razvoju ovog sektora u Crnoj Gori već su pomenuta u ovom dokumentu, dok bi u ovom dijelu htjeli da iznesemo nekoliko preporuka koje se odnose konkretno na ovu industriju, od kojih su neke iste kao i one iz prethodne Bijele knjige:

- **Razvoj infrastrukture putem** javno-privatnih partnerstava mora biti nastavljen;
- **Jednostavniji propisi;**
- **Kooperativne državne institucije** na nacionalnom i lokalnom nivou kada je u pitanju izdavanje licenci i dozvola za razvoj mreže;
- **Nedostatak dijaloga i razmjene informacija** između zainteresovanih strana – Ministarstva, Agencije i operatera predstavlja povod za zabrinutost. Ovaj nedostatak rezultira oblikovanjem zakonodavnog okvira na način koji ne pogoduje daljem razvoju, naročito u oblasti infrastrukturnog razvoja;
- Brze tehnološke promjene koje su uobičajena karakteristika telekomunikacionog sektora zahtijevaju da sa trendovima budu upoznati ne samo zaposleni kod operatera, već i oni koji rade u **Vladinim tijelima i nezavisnim agencijama.**
- **Nedostatak razumijevanja za specifičnosti telekomunikacione industrije** može takođe predstavljati izazov kada su u pitanju žalbe pred crnogorskim institucijama.

Bankarstvo

Pregled

Nakon perioda ubrzanog rasta pokretanog prije svega visokim prilivom SDI do 2008. godine, bankarski sektor počeo se suočavati sa snažnim uticajem globalnih finansijskih poremećaja i određenim rizicima povezanim sa realnim sektorom. Iako ne bez negativnih posljedica, uz primjenu mjera podrške stabilizovanju i poboljšanju uslova i aktivnosti, bankarski sektor je uspio da se odupre negativnim efektima i konsoliduje tokom 2010.godine.

Kriza u realnom sektoru uticala je na sposobnost privrede i stanovništva da servisiraju svoja dugovanja, što se odrazilo na otežano poslovanje banka. Postepeno pogoršanje boniteta dužnika, relativno veliki broj kredita koji kasne i rast nekvalitetne aktive banaka uticali su na pojačani oprez pri odobravanju novih kredita.

	2009 IX	2010 IX
<i>Nekvalitetni krediti (C, D, E) / ukupni krediti</i>	9.6	17.6
<i>Kreditni koji kasne sa naplatom / ukupni krediti</i>	24.2	23.6
<i>Otpisani krediti / ukupni krediti</i>	1	5.5
<i>Rezervisanja za kreditne gubitke / ukupni krediti</i>	-6	-7.9
<i>Restrukturirani krediti / ukupni krediti</i>	7.1	11.1

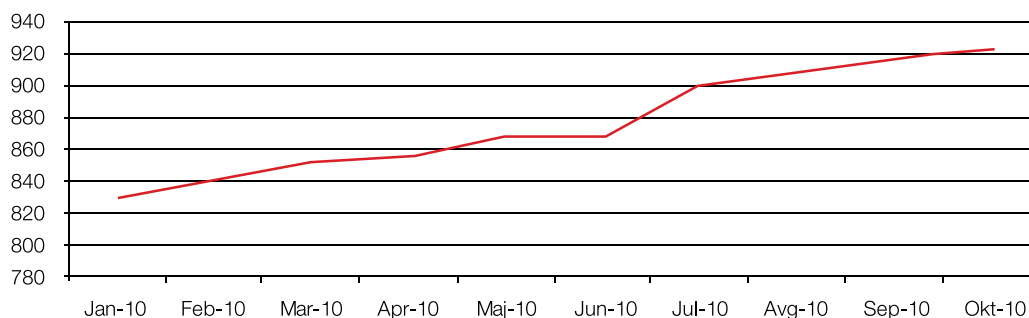
Tabela 1: Osnovni indikatori kreditne aktivnosti banaka, % (izvor: Centralna Banka Crne Gore)

Odsustvo izvora finansiranja u uslovima izražene nelikvidnosti u privredi predstavljalo je jedan od ključnih uzročnika pada negativnih tendencija u proteklom periodu.

<i>Kreditni rast po sektorima, %</i>	Q3 2010/Q3 2009
<i>Finansijske institucije</i>	-36
<i>Privreda</i>	-16
<i>Opšta vlada (Vlada, opštine, fondovi)</i>	2,3
<i>Stanovništvo</i>	-9,0
<i>Ostalo</i>	38,9
<i>Ukupno</i>	-12,0

Tabela 2: Rast kredita po sektorima u % (izvor: Centralna Banka Crne Gore)

Međutim, činjenica da depoziti stanovništva imaju blagi trend rasta od juna prošle godine u konstantnom blagom porastu je ohrabrujući signal. Pored toga, može se reći da je likvidnost bankarskog sistema zadovoljavajuća.

11: Depoziti stanovništva, stanje na kraju perioda, EUR (izvor: Centralna Banka)

U cilju poboljšanja položaja bankarskog sistema i podsticanja kreditnih aktivnosti Centralna banka Crne Gore je tokom protekllog perioda dva puta mijenjala stopu obavezne rezerve, koja sada iznosi

10%, pri čemu je otvorena mogućnost da se do 25% obavezne rezerve plasira u državne zapise. Bankama je omogućeno da smanje izdvajanja za rezervacije, restrukturiranje kredita je olakšano, itd.

Najnovije privremene regulatorne mjere Centralne banke predstavljaju relaksaciju u pravcu izvjesnih olakšica u obračunu i izdvajanju rezervacija za potencijalne gubitke banaka, koji mogu nastati daljim narušavanjem kvaliteta kreditnog portfolija.

Takođe, na inicijativu Udruženja banaka, u novembru je izmijenjeno nekoliko Odluka kako bi se obezbjedio lakši oporavak bankarskog sektora koji bi na taj način doprinio oporavku cjelokupne privrede. U cilju poboljšanja finansijske stabilnosti i pozicije nezavisnosti Centralne Banke, harmonizacije regulative sa EU standardima i jačanja sistema garancija depozita, usvojeno je nekoliko važnih zakona.

Centralna banka je definisala supervizorske strategije za obezbjeđivanje poslovanja u uslovima krize za četiri banke kod kojih je utvrđena potreba za dodatnim kapitalom. Za sada, one su postupile u skladu sa strategijama, odnosno izvršile potrebnu dokapitalizaciju u predviđenim rokovima.

Iako je povećanje kapitala sprovedeno u nekim bankama, naši članovi procjenjuju da je nivo kapitala generalno na niskom nivou, imajući u vidu trenutnu ekonomsku situaciju i problem sa nekvalitetnim kreditima. Upravo zato značajnije povećanje kreditnih aktivnosti za sada ostaje veoma malo vjerovatno.

Članovi Savjeta smatraju da je Centralna Banka načinila korak naprijed uvođenjem fleksibilnije politike, koja je sada manje konzervativna nego što je to bio slučaj u prethodnom periodu. Međutim, kada je riječ o pitanjima rezervacija i obaveznih rezervi banaka, privremene mjere koje je uvela Centralna Banka morale bi zaista i biti samo privremene jer bi u suprotnom, u određenim okolnostima, sa trenutnim nivoom kapitalizacije one mogle biti čak kontraproduktivne.

Preostala pitanja

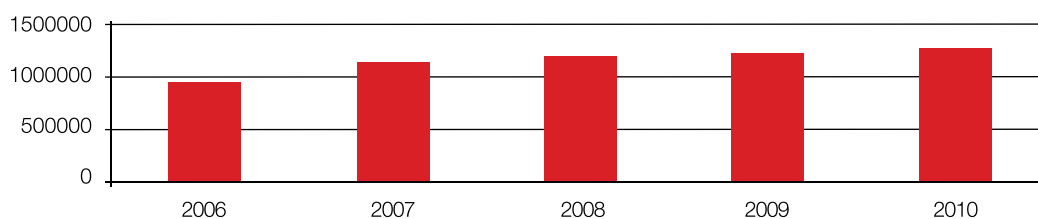
- Potrebno je razvijanje novih instrumenata koji su predviđeni Zakonom o Centralnoj banci – **operacije na otvorenom tržištu i funkcija zajmodavca u krajnjoj instanci**. Iz Centralne banke je najavljeno da će se poseban pravac aktivnosti odnositi na izradu **plana djelovanja u vanrednim (kriznim) uslovima**, dok će Nacionalni plan biti urađen na osnovu planova regulatora ostalih segmenata finansijskog sistema.
- **Primjena međunarodnih računovodstvenih standarda (IAS)**. To je i zahtjev međunarodnih finansijskih institucija. Regulatorna za **rezervacije** je rigoroznija od međunarodne i **ne uključuje kolaterale**, što ovu kategoriju čini teškom za upoređivanje na međunarodnom nivou. Štaviše, IAS bolje odslikavaju rizik neizvršenja, jer uzimaju u obzir i buduće novčane tokove dužnika, kao i novčane tokove iz kolaterala.
- **Aktivacija kolaterala** ostaje problematična oblast u bankarstvu. Nijesu primijećeni konkretni pozitivni pomaci, te iako moguća, aktivacija ostaje spora, što za posljedicu ima usporavanje novih kreditnih aktivnosti. **Regulatorna, koja bi morala da sadrži i vremenske okvire za pojedine faze procedure**, takođe predstavlja problem. Pod trenutnim uslovima postoje značajne mogućnosti zloupotrebe, jer svaka žalba produžava postupak.
- U narednom periodu, aktivnosti Savjeta za finansijsku stabilnost biće usmjerene na **sprečavanje i ublažavanje potencijalnih sistemskih rizika u finansijskom sistemu, amortizovanje negativnih uticaja i poboljšanje monitoringa kretanja u finansijskom sistemu**.
- Trenutno u **Savjetu Centralne Banke nema ni jednog bankara**. SSICG smatra da bi bilo svrsishodno da se odredi jedan član Savjeta koji dolazi iz prakse, kako bi se rezultati u kreiranju povoljnog poslovnog ambijenta dalje unaprijedili.

Turizam

Pregled

Crna Gora postaje svjetska destinacija sa velikim potencijalom za dalji razvoj, i jedna je od rijetkih zemalja koje su postigle rast u sektoru turizma tokom trenutnog usporavanja ekonomskog rasta. Turizam je od posebnog značaja za crnogorsku ekonomiju i smatra se da ima strateški značaj za razvoj zemlje.

Turizam u Crnoj Gori počinje da se razvija tokom 60-tih godina prošlog vijeka, u najvećoj mjeri privlačeći goste iz Istočne Evrope. Rat i sankcije iz 90-tih godina snažno su pogodile Crnu Goru. Prethodnih godina odigrao se brz oporavak, u određenoj mjeri otežan krizom. Crna Gora je iskusila veoma brz rast u turizmu i sa njim povezanim investicijama, naročito duž jadranske obale, u najvećoj mjeri u godinama nakon sticanja nezavisnosti.

Grafik 12: Broj dolazaka turista 2005-2009 (izvor: Monstat)

Nezavisna organizacija Svjetski savjet za putovanja i turizam - „World Travel and Tourism Council (WTTC)“, nekoliko puta je uzastopno rangirala Crnu Goru kao najbrže rastuću turističku destinaciju na svijetu.

Sektor Putovanja & turizma, procjene za 2010. godinu

		Procenat od ukupnog	2011-2020 godišnji rast (%, prognoza rasta)
BDP (US\$ u milionima)	535	10.8	8.6
Zaposlenost (1,000 radnih mjesta)	16	9.3	5.4

Efekti Putovanja & turizma, procjene za 2010.

BDP (US\$ u milionima)	1,002	20.3	6.9
Zaposlenost (1,000 radnih mjesta)	30	17.4	3.8

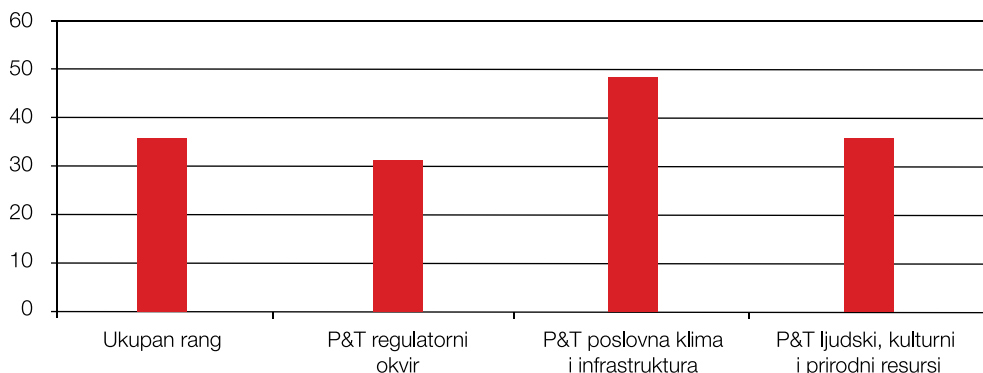
Tabela 3: Izvor World Travel & Tourism Council, TSA istraživanje, 2010. godina

Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma (WEF) „Travel & Tourism Competitiveness“ za 2011, Crna Gora je postigla najveći napredak od svih 139 zemalja koje su eksperti ove organizacije ispitivali¹⁴:

“Napredak koji je Crna Gora ostvarila spada među najimpresivnije ovogodišnje rezultate svih zemalja, sa za 16. mjesta na 36. poziciju u ukupnom rezultatu, odmah iza Hrvatske u regionu. Crnogorska politika u domenu pravila i regulative iz ove oblasti značajno je napredovala, i sada se nalazi na 10. mjestu u tom dijelu; prioritetnost ovog sektora je takođe porasla. Crna Gora ima jak afinitet prema sektoru Putovanja & turizma (P&T) (na 7. poziciji), što i nije iznenađujuće kada se zna važnost ovog

14 - http://www3.weforum.org/docs/WEF_TravelTourismCompetitiveness_Report_2011.pdf

sektora za ekonomiju zemlje. Međutim, dok je turistička infrastruktura već poprilično razvijena (na 25. mjestu), infrastruktura za kopneni transport (109.) i za vazdušni transport (62.) mogla bi biti još razvijenija kako bi se unaprijedila P&T konkurentnost cijele zemlje.”

Grafik 13: rang Crne Gore u istraživanju Svetskog ekonomskog foruma „Travel & Tourism Competitiveness“ za 2011. godinu po kategorijama i ukupno.

Međutim, kriza je u većoj mjeri uticala na usporavanje investicija generalno, pa i u turizmu. Kako bi se Crna Gora ponovo pozicionirala u ovom smislu, biće potrebno uložiti više napora u izgradnju ambijenta koji bi investitori smatrali primamljivim. Prvi korak bio bi uklanjanje barijera koje i dalje otežavaju aktivnosti postojećih investitora i predstavljaju opasnost za privlačenje novih.

Prema novim propisima, investitori koji budu gradili velike hotele sa pet zvjezdica imaju posebne uslove za investiranje. Između 2012. godine i 2020. svi investitori koji dobiju građevinsku dozvolu do 2012. i završe gradnju hotela do 2015, oslobađaju se obaveze plaćanja komunalne takse i poreza na nepokretnost. Radi ilustracije, kada bi ove povoljnosti primjenili, na primjer, na slučaj hotela Splendid investitori bi inicijalno uštedjeli približno 15 miliona eura po trenutno važećim cijenama. Takve inicijative su za strane investitore više nego dobrodošle i mogu poboljšati konkurentnost Crne Gore u privlačenju SDI u turizam.

U Crnoj Gori još nije započet neki novi veliki projekat – izuzev Orascom-ovog na Luštici koji je takođe u početnoj fazi. Kako bi privukli više projekata poput Porto Montenegro, koji za Crnu Goru predstavljaju jedinu šansu da ostvari zacrtani cilj i postane elitna destinacija, administrativne i sve druge procedure neophodne za započinjanje ovakvih projekata moraju biti brže. Sve u svemu, Crna Gora tek treba da demonstrira mentalitet koji je naklonjen biznisu na lokalnom nivou, kakav već postoji na najvišim nivoima vlasti. Naši članovi izrazili su frustraciju koju doživljavaju u radu sa institucijama lokalnih vlasti. U nekima od njih srijeću se sa sporim i dugotrajnim procedurama, nedostatkom razumijevanja za modernu poslovnu praksu,

nerazumijevanjem činjenice da su zaposleni u tim organima u krajnjem plaćeni iz poreza koji izdvajaju upravo ta preduzeća.

Pozitivni događaji, sa druge strane, uključuju smanjenje troškova i skraćivanje procedure za zapošljavanje nerezidenata. Naši članovi pozdravljaju takvu odluku, i izražavaju uvjerenje da će ona doprinijeti efikasnijem poslovanju. Sama procedura, iako skraćena, može se i dalje pojednostaviti.

Međutim, uvođenje odredbi u regulativu koje nas vraćaju u doba socijalizma, kao što su one iz prva dva nacrtana izmjena Zakona o radu, predstavljaju korak unazad i mogu nanijeti nepopravljivu štetu imidžu Crne Gore.

Preostala pitanja

- **Zakon o radu**¹⁵ sadrži određene nefleksibilnosti koje, u momentu kada je crnogorska ekonomija još ranjiva i tek pokazuje prve znake oporavka, mogu biti opasne. Ako se poslodavci suočavaju sa značajnim preprekama za optimizaciju poslovanja, prirodna reakcija je povećanje opreznosti i smanjenje novog zapošljavanja. Ako poslodavci ne mogu da zaposle onoliko osoba koliko im je zaista potrebno, investicije će opadati. Ovo može pokrenuti niz koji je teško prekinuti, i koji može ugroziti nacionalne interese Crne Gore.
- **Ad hoc uvođenje novih poreza, poput dodatnih poreza na troškove rada iz prethodne godine, štetno je za poslovanje**, i to naročito za turizam koji je radno intenzivna djelatnost.

*Porezi i doprinosi na zarade zaposlenih i dalje su neprimjereno visoki i za **1 euro plaćen zaposlenom, 67 centi se plaća državi**. Ovo samo doprinosi razvoju sive ekonomije – poslodavci iskazuju samo minimalni iznos zarade za određenu poziciju u knjigama, čime se izbjegava plaćanje poreza u punom iznosu. SSICG predlaže da se sprovede analiza efekata drastičnog smanjenja poreza i istovremenog povećanja sankcija. Naši članovi vjeruju da bi rezultat bio pozitivan u smislu prihoda za državu koji bi ostali isti ili bi se povećali. To bi opravdalo potez koji bi pozdravili ne smo poslodavci već i zaposleni, i čije bi benefite osjetila cijela Crna Gora, kako neposredno, tako i u posrednom smislu.*

- Članovi SSICG smatraju da je **rad inspekcija na nezadovoljavajućem nivou**. To utiče na „sive zone“, koja stvara poremećaje u konkurenciji i lošu percepciju. Problem se nalazi u nadležnostima inspekcija koje se prepliću zbog neprecizne regulative. To omogućava pojedinim inspekcijama da uvijek okrivljuju druge. Rečenica „to nije u našoj nadležnosti“ jedan je od omiljenih izgovora.
- Trebalo bi uključiti dodatnu kategoriju u fiskalne račune kojom bi se omogućilo uvođenje **opcije za goste koji plaćaju karticom da ostave napojnicu**, ukoliko to žele, a da je država oporezuje.
- Regulatorna bi takođe trebala da omogući hotelima, restoranima i barovima **da izdaju fiskalne račune tek nakon što gost zatraži da plati račun**.

Naši članovi susrijeću se sa brojnim „malim“ problemima koji uzrokuju smetnje u svakodnevnom poslovanju, a ponekad i predstavljaju Crnu Goru u negativnom svjetlu. Navešćemo nekoliko primjera skoro paradoksalnih situacija:

„Praksa u ovjeravanju dokumenata značajno se razlikuje u različitim Osnovnim sudovima, što stvara mnogo praktičnih problema u poslovanju. Jedna od poteškoća je rigidnost sa kojom se pravila ponekad tumače od strane zaposlenih u tim institucijama – dešava se da jedna očigledna štamparska greška bude povod za zahtjev za ponovnim štampanjem i potpisivanjem cijele dokumentacije. U takvim situacijama gubimo po nekoliko sati svog i klijentovog vremena i to zbog pitanja koje nisu ni trebale biti predmet pažnje službenika koji radi na tim poslovima.“

„Neke od zemalja članica EU ne koriste pečat na zvaničnim dokumentima, što može da stvori problem u radu sa lokalnim vlastima, na primjer, pri knjiženju nekretnina. U nekoliko navrata traženo nam je da dostavimo 'dokaz' da određena zemlja ne pečatira svoja zvanična dokumenta. Ponekad je investitoru iz te zemlje veoma teško objasniti takav zahtjev.“

Ovakvi i slični primjeri rješavaju se od slučaja do slučaja tokm svakodnevnog rada. Međutim, način razmišljanja iz kojeg proizilaze predstavlja nešto što zahtijeva promjenu.

¹⁵ - Za više detalja vidjeti poglavlje "Zakon o radu".

Proizvodnja/rudarstvo/energetski sektor

Pregled

U uslužnoj orijentisanoj ekonomiji, kakva je crnogorska¹⁶, izvozni potencijal teške industrije ima poseban značaj. Crna Gora posjeduje značajne prirodne resurse potrebne za proizvodnju boksita i aluminijuma, koja je i dalje jedna od njenih ključnih industrija. Najznačajniji učesnik na ovom tržištu je Kombinat Aluminijuma Podgorica (KAP) i industrije povezane sa njim, koji zajedno učestvuju u crnogorskom izvozu sa velikih 40%.

Vlasnik KAP-a, „Central European Aluminium Company (CEAC)“, investirao je više od 40 miliona eura u tehnologiju i opremu fabrike. Te investicije bile su usmjerene na povećanje produktivnosti i konkurentnosti KAP-a. Međutim, kao posljedica ogromnog pada cijena metala, KAP se trenutno nalazi u teškoj finansijskoj situaciji, u kojoj je napravljen dogovor sa Vladom Crne Gore o preuzimanju 50 odsto CEAC-ovog vlasničkog udjela u KAP-u, i sada Vlada i CEAC imaju jednak udio od po 29 odsto.

„Godina 2010. bila je teška za realni sektor, a rast cijena metala doprinio je samo da se spriječi dalje pogoršanje.“

Rudnici boksita Nikšić takođe su dio CEAC-a i prvo su rudarsko preduzeće u Crnoj Gori. CEAC je takođe investirao i u programe u Rudnicima boksita Nikšić modernizacije opreme i uvođenja organizacionih i tehnoloških poboljšanja. Kada se proces restrukturiranja

završi, planirano je da Rudnici boksita postanu kompanija koja posluje na zdravim ekonomskim principima, i u skladu sa najvišim međunarodnim standardima.

S obzirom na bogatstvo energetskim resursima, energetski sektor u Crnoj Gori predstavlja kičmu njene ekonomije. Istovremeno, postoji potreba za naprednom energetskom infrastrukturuom kao preduslovom za razvoj drugih prioriternih industrija (npr. turizma). Razvoj energetskog sektora definisan je Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2025, iz decembra 2007. godine. Strategija je ključni dokument koji identifikuje glavne investicione potrebe i mogućnosti energetskog sektora u Crnoj Gori. Glavni cilj koji Strategija postavlja je obezbjeđivanje održivog, bezbjednog i konkurentnog snabdijevanja energijom, uz istovremenu implementaciju mjera energetske efikasnosti i povećanje korišćenja obnovljivih izvora energije.

Dosadašnja istraživanja pokazala su da postoji veliki potencijal za nalaženje nafte i gasa u Jadranskom moru. Količine naftnih rezervi procjenjuju se na oko 7 milijardi barela, a potencijalne rezerve prirodnog gasa na 425 milijardi m³. U slučaju pronalaska i komercijalne eksploatacije rezervi prirodnog gasa i sirove nafte, sistem snabdijevanja prirodnim gasom u Crnoj Gori bio bi razvijen mnogo brže nego u bilo kojoj drugoj opciji koja podrazumijeva uvoz ovih izvora energije. Sa druge strane, pošto investiranje u razvoj mreže za distribuciju gasa zahtijeva velika sredstva a lokalna potrošnja gasa je, barem u početnim fazama, ograničena, Strategija predviđa razvoj nekoliko manjih mrežnih sistema koji bi koristili tečni naftni gas (TNG) kao prirodni prethodnik prirodnog gasa. Uvođenje sistema za TNG za potrebe grijanja u turističkim objektima duž Jadranske obale produžilo bi turističku sezonu. Sistemi za snabdijevanje tečnim naftnim gasom planirani su i za veće gradove u Crnoj Gori.

Preostala pitanja

- **Nefleksibilnost Zakona o radu**¹⁷ i ostalih propisa iz ove oblasti ozbiljno ugrožavaju potencijal Crne Gore u realnom sektoru, i ometaju započeti proces restrukturiranja. Ovaj proces mora biti završen kako bi se pojedinim kompanijama omogućilo da prežive i da se nastave razvijati. Time bi se doprinijelo bržem i bezbolnijem povratku cjelokupne crnogorske ekonomije u zonu rasta.

¹⁶ - Prema Monstatu, usluge učestvuju sa 73 procenta dodate vrijednosti u BDP-u.

¹⁷ - Za više detalja vidite poglavlje „Zakon o radu“

- Strani investitori, ne samo iz ove industrije, često imaju problema sa **procjenom kreditnog rejtinga crnogorskih kompanija** sa kojima saraduju. Nedovoljna dostupnost podataka iz ove oblasti, naročito kada su u pitanju finansijski podaci čije bi objavljivanje trebalo biti obaveza, stvaraju ambijent u kojem transparentnost predstavlja problem.
- **Opštinski porezi i takse** – i dalje su visoki i netransparentni.
- **Likvidnost i pristup kapitalu** i dalje ugrožavaju napore investitora da razviju poslovanje do željenog nivoa. Iako je to trenutno globalni problem, u Crnoj Gori je izraženiji.

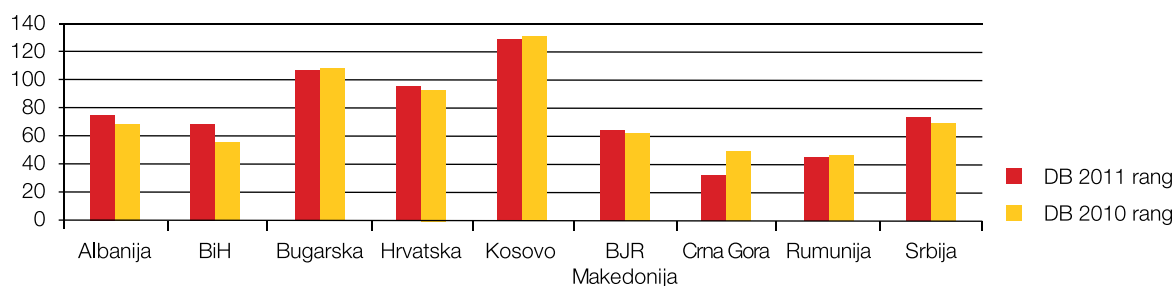
Trgovina/Maloprodaja

Indeks ekonomskih sloboda za 2011. godinu Heritidž fondacije, rangira Crnu Goru na 76. mjesto od 183 zemlje, što predstavlja pad sa 68. pozicije iz 2009. godine iako je ukupan rezultat (na skali od 0 do 100) 62.5, što je za samo 1.1 poen manje u odnosu na prošlu godinu, prije svega zbog rasta državne potrošnje. Sloboda trgovanja dobila je ocjenu 83.6 (na skali od 0 do 100), što je za 0.4 poena više od prošle godine: „Prosječna ponderisana tarifna stopa u Crnoj Gori u 2009. godini iznosila je 3.2 posto. Napredak je postignut u liberalizaciji trgovinskog režima jer je Crna Gora radila na pridruživanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, ali pojedine visoke tarife, restrikcije uvoza, netransparentni standardi i regulativa, kao i korupcija, povećavaju cijenu trgovine. Crnoj Gori je, zbog necarinskih barijera, oduzeto deset bodova od ukupnog rezultata iz oblasti trgovinskih sloboda.”

Pregled

Crnogorski sektor maloprodaje i dalje je prilično fragmentiran, sa najvećih pet maloprodavaca koji imaju približno između 45 i 50 % udjela u ukupnom tržištu¹⁸. Lider na tržištu sa približno 16-20% učešća, je jedan od naših članova, Mercator-Mex, dok drugi naš član iz ovog sektora, Delta Maxi, pripada pomenutoj grupi od najvećih pet maloprodajnih lanaca. Tokom prethodnog perioda, ovo tržište iskusilo je stagnaciju dok su se posljedice krize i dalje osjećale. Ukupna vrijednost prometa u crnogorskom maloprodajnom sektoru iznosila je nešto preko 900 miliona eura u 2009. godini¹⁹. Kriza je takođe uticala na navike potrošača u Crnoj Gori. Prema analiza koje sprovode naši članovi, potrošači su sada pažljiviji, posjećuju prodavnice češće ali kupuju manje po posjeti. Češće se kupuju proizvodi na akcijskim sniženjima nego ranije, što utiče na smanjenje margine trgovaca.

Grafikon 13 pokazuje poređenje Crne Gore sa zemljama Jugoistočne Evrope u izvještajima Svjetske Banke „Doing Business“ iz 2010. i 2011. godine, u oblasti prekogranične trgovine. Prikazan je rang (od približno 180 zemalja) koji je svaka zemlja postigla u smislu teškoća sa kojima se suočavaju u prekograničnoj trgovini.

Grafikon 14: „Doing Business“ 2010 i 2011, prekogranična trgovina – regionalno poređenje

18 - Sopstvena procjena SSICG, zvanični podaci nisu dostupni.

19 - Izvor: Monstat.

Članovi Savjeta pohvalili su zakonodavni okvir iz oblasti finansija, procjenjujući da je fleksibilan i više prilagođen potrebama biznisa nego što je to slučaj u ostatku regiona. Pored toga, govoreći iz iskustva, odnosi sa državnim organima na nacionalnom nivou su do sada bili veoma dobri. Naši članovi takođe primjećuju značajan napredak kada su u pitanju procedure u vezi sa registracijom preduzeća i započinjanjem biznisa. Sa druge strane, nejednaka primjena i neodgovarajuće sprovođenje zakona od strane institucija, naročito na lokalnom nivou u pojedinim opštinama, i dalje predstavljaju povod za zabrinutost.

Preostala pitanja

- Prema informacijama koje imaju naši članovi, **navodno pojedini od većih maloprodajnih lanaca ne plaćaju socijalno, penziono i zdravstveno osiguranje i doprinose za svoje zaposlene**, što čini nekih 40 odsto troškova koje poslodavci imaju prema zaposlenima. Ukoliko su ovi navodi ispravni, takvo ponašanje omogućilo bi tim prodavcima da ponude veću platu, a da istovremeno svoje troškove održe na nižem nivou. Takva praksa remeti konkurenciju, jer pojedini maloprodavci uživaju značajne povoljnosti koje im daju nepravičnu prednost nad drugim učesnicima na tržištu koji posluju legalno.
- **Damping cijena**, odnosno spuštanje maloprodajnih cijena ispod nivoa nabavnih. Ovo takođe dovodi do poremećaja na tržištu, i nije održivo na dugi rok.
- **Nepotrebno komplikovane i duge procedure za uvoz**. Svaki pojedinačni kamion koji prelazi granicu se uzorkuje za analizu čak i u slučajevima gdje se radi o istoj robi, iste marke i vrste koja se uvozi duži niz godina. Ovo je naročito problem za kvarljivu robu –kamion koji prevozi jaja ili voće zadrži se deset dana na carini tokom ljeta, nakon čega je takva roba jednostavno neupotrebljiva.
- **Uvoznicima se naplaćuju sve obavezne procedure i analize**, što ulazi u trošak maloprodavaca i **nepotrebno podiže cijene prodanih proizvoda**, koju na kraju plaćaju potrošači.
- **Procedure za implementaciju pojedinih zakona nisu dovoljno precizne**. To ostavlja prostor za donošenje diskrecionih odluka, na taj način stvarajući nestabilan i nepredvidiv poslovni ambijent.
- **U radu sa opštinskim organima**, investitori nailaze na brojne probleme, od **visokih i netransparentnih taksi, komplikovanih birokratskih procedura, do nerazumne, rigidne i zastarjele regulacije i generalnog nerazumijevanja za biznis**.

Kada je novi Zakon o akcizama stupio na snagu, implementacija je stvorila puno nedoumica, proizvođači na taj način dodatne i potpuno nepotrebe troškove i rasipanje resursa. Umjesto da pomognu preduzećima u ispunjavanju zahtjeva koje je Zakon stavio pred njih, državni organi nadležni za sprovođenje Zakona su u pojedinim slučajevima stvorili dodatnu konfuziju prenoseći kontradiktorne instrukcije, od kojih su neke bile čak i u suprotnosti sa samim Zakonom.

Transport/Logistika

Pregled

U izvještaju Svjetske banke „Doing Business 2011“ Crna Gora je pohvaljena za napredak u prekograničnoj trgovini: „Crnogorska Uprava carina pojednostavila je trgovinu eliminisanjem obaveze za podnošenje određenih dokumenata za izvoz i uvoz“. Za evaluaciju ove oblasti poslovanja korišćeni su sljedeći indikatori:

Dokumenta za izvoz (broj)	6
Vrijeme za izvoz (dana)	14
Cijena izvoza (US\$ po kontejneru)	775
Dokumenta za uvoz (broj)	6
Vrijeme za uvoz (dana)	14
Cijena uvoza (US\$ po kontejneru)	890

Djelatnosti transporta i logistike suočavaju se sa izraženo konkurentnim ambijentom u kojem konsolidacija tržišta, usporavanje ekonomskog rasta i spajanje javnog i privatnog sektora postaju kritična pitanja. Na poslovnom nivou, operateri moraju da riješe probleme koje nosi globalizacija, konsolidacija, kompleksnost informacione tehnologije, pritisak na profitabilnost, višak kapaciteta, kao i sve više regulacije i miješanja država. Integracija u Evropsku Uniju unosi duboke promjene u ovaj sektor. Lokalna tržišta se spajaju u jedinstvenu platformu, a konkurencija posluje na nivou cijele Evrope ili čak i na globalnom nivou. U kombinaciji sa rastućim očekivanjima klijenata kada je u pitanju nivo usluge, novine u konkurenciji povećavaju pritisak na troškove i rezultate. Ali, sa druge strane, to istovremeno znači i širenje potencijalnih tržišta.

Kada govorimo o posredovanju pri uvozu, saradnja sa Upravom carina predstavlja jedan od ključnih elemenata poslovanja i u velikoj mjeri određuje njegovu efikasnost, utičući na taj način na uspjeh poslovanja. Naši članovi podvlače da je ta saradnja u Crnoj Gori zadovoljavajuća, i da se eventualni problemi u svakodnevnom poslovanju rješavaju u hodu, na obostrano zadovoljstvo.

Međutim, i dalje postoje pitanja, u najvećoj mjeri vezana za primjenu zakona i regulative, kojima je potrebno posvetiti pažnju. Zakonski okvir koji uređuje ovu oblast je odgovarajući, ali sprovođenje zahtijeva više napora.

Preostala pitanja

- **Nelojalna konkurencija** i dalje postoji. Neke kompanije u sektoru nude nerealno niske cijene, koje u kombinaciji sa generalnim načinom na koji posluju daje osnov za sumnju da nijesu registrovani i da na taj način izbjegavaju plaćanje poreza. To remeti princip konkurencije na tržištu, i dovodi one koji posluju na legalan način u neravnopravan položaj.
- **Liberalizacija i skraćenje carinskih procedura treba da se nastavi.** Na primjer, voće i povrće i slični proizvodi ne smiju se držati radi carinske procedure pri izvozu više od jednog sata. Pošto se izvoznici suočavaju sa dovoljno vancarinskih barijera izvan Crne Gore, barem bi proceduru u Crnoj Gori trebalo svesti na najmanju moguću mjeru.
- Carinske ispostave treba da razmotre proširivanje „**kućnog carinjenja**“ na veći broj kompanija. Ono smanjuje troškove i skraćuje vrijeme potrebno za kompletiranje carinske procedure.
- **Različito tumačenje iste regulative** od strane različitih ispostava iste institucije ponekad predstavlja izazov. U većini slučajeva takvi problemi se rješavaju tokom uobičajenog dnevnog poslovanja, ali nepotrebno troše resurse.

Skorija dešavanja

Crna Gora dobila status EU kandidata

„EU integracija zaista može doprinijeti izgradnji poslovnih običaja, standarda i opšteg ambijenta, koji bi pogodovali novim investicijama i rastu, i što je još važnije, razvoju. Međutim, pred Crnom Gorom je dug put sa još većim izazovima koji će se tek pojaviti.“

Nakon što je Evropski Savjet, 17. decembra 2010. godine, odobrio aplikaciju Crne Gore za status zemlje kandidata za članstvo u Evropskoj Uniji, Crna Gora je ušla u novu fazu razvoja. SSICG želi da čestita crnogorskoj Vladi i narodu na ovom izuzetnom uspjehu. U zemlji u kojoj EU integracija uživa ogromnu podršku građana, dodjeljivanje statusa zemlje kandidata smatra se istorijskim događajem. EU integracija zaista može doprinijeti izgradnji poslovnih običaja, standarda i opšteg ambijenta, koji bi pogodovali novim investicijama i rastu, i što je još važnije, razvoju. Međutim, pred Crnom Gorom je dug put sa još većim izazovima koji će se tek pojaviti. Prema mišljenju Evropske Komisije, dalje reforme potrebne su u sedam ključnih oblasti prije nego što Crna Gora može početi pristupne pregovore.

To će predstavljati ključni zadatak za novu Vladu, formiranu nakon ostavke Mila Đukanovića 21. decembra 2010, koju sada vodi Igor Lukšić, ranije Ministar finansija u prethodnoj vladi. Sastav nove Vlade odobrio je Parlament 29. decembra 2010. godine. U svom ekspezu, Lukšić je rekao da će njegova Vlada usvojiti iste prioritete kojima se rukovodila odlazeća, i ostati posvećena zahtjevima evropskih integracija i Euro-atlantskim ciljevima. SSICG posmatra imenovanje nove Vlade kao novi potencijal za dalja poboljšanja poslovnog ambijenta, koji će se graditi na snažnim temeljima koje je postavila odlazeća Vlada, a koji su već dali impresivne rezultate.

„SSICG posmatra imenovanje nove Vlade kao novi potencijal za nastavak poboljšanja poslovnog ambijenta, koji će se graditi na snažnim temeljima koje je postavila odlazeća Vlada, a koji su već dali impresivne rezultate.“

Tržište kapitala

Pregled

Crnogorsko tržište kapitala ima jedinstvenu adresu od 10. januara 2011. Nakon tehničke implementacije odluke skupštine akcionara obje crnogorske berze donešene u avgustu 2010. godine o spajanju, hartije od vrijednosti će od sada biti kotirane samo na „Montenegroberzi A.D.“.

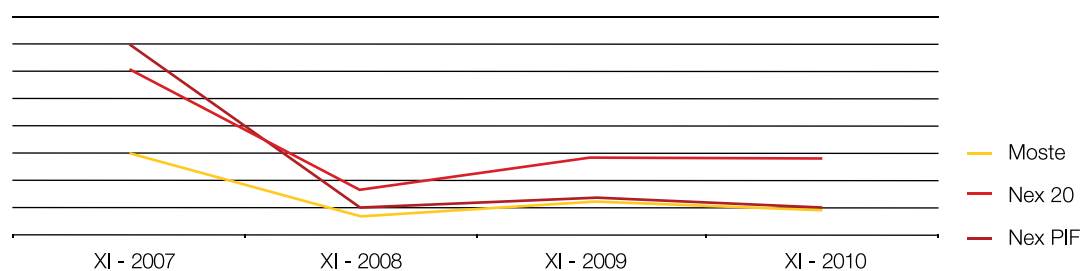
„Crnogorsko tržište kapitala ima jedinstvenu adresu od 10. januara 2011. ... SSICG pozdravlja ovaj potez, procjenjujući da će doprinijeti poboljšanju transparentnosti, pojednostavljenju investiranja i olakšati integraciju sa regionalnim tržištima, te na taj način pobuditi više pažnje investitora.“

SSICG pozdravlja ovaj potez, procjenjujući da će doprinijeti poboljšanju transparentnosti, pojednostavljenju investiranja, te olakšati integraciju sa regionalnim tržištima i na taj način pobuditi više pažnje investitora.

Kako je Predsjednik crnogorske Komisije za hartije od vrijednosti, Zoran Đikanović, skoro izjavio medijima, jedinstvena berza će početi da obavlja nadzornu ulogu i biće puno strožija prema brokerima, Centralnoj depozitarnoj agenciji i prema firmama koje se kotiraju na njenim listama. To će, nadamo se, navesti više kompanija da objavljuju finansijske izvještaje i rezultate poslovanja na kvartalnom, polugodišnjem, kao i na godišnjem nivou. Do sada broj takvih kompanija nije bio dovoljan, što je neke od investitora odbilo od dolaska u Crnu Goru, i to naročito velike institucionalne investitore čije prisustvo na tržištu može biti od velikog značaja za dalji razvoj ove oblasti.

Realistično je očekivati da će spojena berza biti interesantnija i drugim većim regionalnim berzama. To bi omogućilo crnogorskim kompanijama da imaju pristup likvidnijim tržištima, dok bi sa druge strane oni morali da se pridržavaju standarda koji su značajno strožiji i na taj način bi se na crnogorsko tržište prenio novi kvalitet.

Bez obzira na sve pomenuto, najavljeno i veoma potrebno povećanje transparentnosti kada je u pitanju objavljivanje poslovnih rezultata većine kompanija kotiranih na crnogorskoj berzi, još nije ostvareno.

15: Indeksi berzi u mjesecu novembru od 2007. godine do 2010. Izvor: Centralna Banka Crne Gore

„Giljotina propisa“

Pregled

SSICG pozdravlja implementaciju projekta „Giljotina propisa“, za koji smatramo da će donijeti koristi cijeloj Crnoj Gori. Sve takve reforme koje su usmjerene ka kreiranju poslovne sredine koja će omogućiti preduzećima i preduzetnicima da budu efikasniji, naročito u periodu u kojem ekonomija tek izlazi iz recesije, više su nego dobrodošle. Ova regulatorna reforma usmjerena je na smanjenje broja komplikovanih, vremenski zahtjevnih i skupih administrativnih procedura.

Vlada je najavila da će u okviru projekta regulatorne reforme, Giljotine propisa, administrativne takse biti smanjene za u prosjeku oko 25 odsto do 2011, dok su ukupne uštede na godišnjem nivou procijenjene na 0.22 do 1.68 odsto BDP-a. Uštede uključuju ne samo direktne troškove već i vrijeme potrebno za kompletiranje procedura kod državnih organa. Crnogorski pravni sistem ima problem prenormiranosti u unutrašnjem zakonodavstvu, koja je dijelom posljedica propisa zaostalih iz socijalističkog sistema. U intervjuu za kvartalni magazin Montenegro Business Outlook²⁰, crnogorski premijer Igor Lukšić je izjavio: „Trenutno implementiramo aktivnosti usmjerene na izmjene regulative o finansiranju lokalnih samouprava. Zakon o unaprijeđenju poslovnog ambijenta, kojim se mijenjaju odredbe deset drugih Zakona, usvojen je nedavno sa opštim ciljem smanjenja kako rokova tako i broja procedura, smanjenja taksi i drugih barijera za poslovanje, čime se utire put procesu unaprijeđenja biznis regulative“.

20 - <http://www.mf.gov.me/en/news/101357/MBO-INTERVIEW-with-Igor-Luksic-PhD-Deputy-Prime-Minister-and-Minister-of-Finance-of-Montenegro.html>

Saradnja SSICG sa Vladom

Pregled

Vladin Savjet za regulatornu reformu i unaprijeđenje poslovnog ambijenta razmatrao je prvu Bijelu knjigu koju je izdao SSICG na sjednici održanoj u julu prošle godine.

Za naše preporuke koje se tiču između ostalog, izdavanja građevinskih dozvola, registracije preduzeća, Zakona o stranim investicijama, poreza i finansiranja opština, regulative iz oblasti hipoteka, izvršnom postupku, bankarskom sektoru, i druge, ocijenjeno je da u najvećem dijelu korespondiraju sa onim što Vlada preduzima ili namjerava da preduzme da bi unaprijedila poslovni ambijent. Ocijenjeno je da je politička i stručna podrška rješavanju preostalih pitanja nesporna. Pored toga, veoma značajnim smatramo činjenicu da je Vlada svjesna problema u određenim oblastima koji se ne „guraju pod tepih“, već je naprotiv, aktivnost na njihovom rješavanju živa i vidljiva.

U intervjuu za dnevni list Pobjeda, Milorad Katnić, tada pomoćnik, a sada Ministar finansija, ocijenio je da je SSICG važan partner crnogorskoj Vladi u stvaranju ambijenta koji bi omogućio Crnoj Gori da bude konkurentnija. SSICG ovom prilikom želi da izrazi spremnost za dalje unaprijeđenje postojeće saradnje u nekoj od oblasti u kojoj bi, prema Vladinom uvjerenju, ista mogla biti od koristi.

U intervjuu za dnevni list Pobjeda, Milorad Katnić, tada pomoćnik, a sada Ministar finansija, ocijenio je da je SSICG važan partner crnogorskoj Vladi u stvaranju ambijenta koji bi omogućio Crnoj Gori da bude konkurentnija. SSICG ovom prilikom želi da izrazi spremnost za dalje unaprijeđenje postojeće saradnje u nekoj od oblasti u kojoj bi, prema Vladinom uvjerenju, ista mogla biti od koristi.

Biznis i obrazovanje

„...možemo naučiti još jednu lekciju iz krize: ljudski kapital i njegov kvalitet su od ključne važnosti. Ljudi koji su navikli na sigurne poslove u državnoj administraciji i u rješavanju svojih problema se oslanjaju na druge (to je obično država) ne doprinose rješavanju problema koje je kriza uzrokovala, već ih čine još težima.“

„Jugoistočna Evropa nakon Ekonomske krize: nova zora ili povratak na staro?“ Poglavlje 11: „Lekcije za male ekonomije – slučaj Crne Gore“, London School of Economics

U Crnoj Gori danas se jednako i strani i domaći investitori srijeću sa krupnim izazovom nedostatka obrazovane i stručne radne snage. Iako mnogi od njih primjećuju poboljšanja u zadnjih nekoliko godina, opšta ocjena je da bi ovaj pozitivan trend trebalo podržati u većoj mjeri nego što je to trenutno slučaj. Sa druge strane, brojke govore drugačije: prema podacima Monstata, u školskoj 2009/2010 godini je upisano preko 21000 studenata. Pored toga, ovaj broj je više nego udvostručen u odnosu na školsku 2002/2003, godinu kada je novih studenata bilo 8333. Samo u 2009. godini više od 3200 studenata je diplomiralo, više od 1300 završilo je neke postdiplomske studije, dok ukupno 18 brani doktorske teze²¹. Ali bez obzira na to, mnogi naši članovi zapošljavaju strane državljane i to ne samo tokom turističke sezone, već tokom cijele godine, kako osoblje sa srednjim nivoom obrazovanja tako i za više pozicije koje zahtijevaju specijalističke vještine i znanja. Iz navedenog se može zaključiti da je kvantitet zadovoljavajući, ali ne i kvalitet.

U jednoj od svojih kolumni objavljivanih u dnevnom listu „Vijesti“²², prof. Veselin Vukotić, Dekan Univerziteta Donja Gorica (UDG), govori o „logici crvenog tepiha“. Nakon završetka studija, i dalje jedan broj studenata očekuje da će sada neko pred njih prostrijeti „crveni tepih“, po kojem će oni samo prošetati kroz karijeru do najviših pozicija. Ovo uvjerenje stvoreno je i njegovano tokom godina komunističkog upravljanja ekonomijom kada je sve zavisilo od države i koja je sve obezbjeđivala „besplatno“. Više od dvadeset godina nakon što se pokazalo da je to samo iluzija, neka od ubjeđenja koja su tada nastala i dalje su prisutna.

Govoreći uopšteno o cijelom regionu Jugoistočne Evrope, u publikaciji Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) „Indeks investicionih reformi 2010“, u poglavlju o Razvoju ljudskog kapitala zaključuje se da: „Vlade zemalja Jugoistočne Evrope moraju se hitno pozabaviti razvojem vještina imajući u vidu globalnu tendenciju rasta tražnje za vještinama i dugo vrijeme potrebno da politika razvoja ljudskog kapitala da rezultat ... Dok se reforme sprovode u različitim oblastima obrazovnog sistema, pokazatelji ukazuju na značajan nesklad između profila vještina koji se nudi i potreba poslodavaca. Vlade ovog regiona takođe moraju riješiti pitanje slabe konekcije između privrede i Univerziteta na obuhvatniji način. Na primjer, mnoge države moraju procijeniti koliko je zaista obuhvatan njihov konsultativni proces i zašto je, u nekim slučajevima, učešće privatnog sektora ograničeno.“

U današnjoj globalnoj sredini, u kojoj konkurencija postaje ili već jeste globalna, citat Lao-Cea²³ o davanju i primanju zvuči sve aktuelnije: „Ako hoćete da uzmete, prvo morate dati, to je početak inteligencije“.

Kako bi se prevazišao ovaj mentalitet, da bi studenti zaista shvatili šta se želi reći čuvenom frazom: „Ne postoji besplatan ručak“, Crna Gora mora nastaviti da implementira reforme koje čine njen obrazovni sistem fleksibilnijom i modernijom sredinom za učenje, koja će biti bolje osposobljena da odgovori potrebama ekonomije.

21 - U školskoj godini 2009/2010, 1656 upisalo je specijalističke studije, 931 započelo postdiplomske a 60 doktorske studije.

22 - Objavljeno u aprilu 2010. godine – „Samopouzdanje“ Kolumna En

23 - Filozov iz stare Kine, 6. vijek prije Hrista, smatra se osnivačem Taoizma.

Trenutno, mnoge institucije formalnog obrazovanja već prepoznaju da to mora biti sistem koji ohrabruje studente da budu ne budu samo pasivni posmatrači, već aktivni učesnici procesa. Sistem koji se fokusira na memorisanje podataka i činjenica u doba Interneta, kada je praktično svaka takva informacija „na samo klik“ od nas, jednostavno gubi smisao. Današnjoj sredini potrebni su ljudi koji lako dostupne inoformacije mogu da iskoriste za stvaranje dodatne vrijednosti. Današnja ekonomija traži kreativne pojedince i nove ideje.

Dio rješenja svakako leži u formalnom obrazovanju, ali se tu ne završava. I poslodavci treba da omoguće svojim zaposlenima da se razvijaju i na profesionalnom i ličnom planu.

Dakle, nije samo formalni sistem obrazovanja taj koji treba da omogući prijeko potrebne promjene i prelaz ka načinu razmišljanja bližem modernim globalnim izazovima, koji istovremeno predstavljaju i mogućnosti. I poslodavci moraju uzeti učešća. Naši članovi su svjesni toga, i spremni su za saradnju u ovoj oblasti sa crnogorskim školama i univerzitetima.

„U Zetatransu insistiramo na edukaciji naših zaposlenih. Ljudske resurse smatramo ključnim faktorom u našoj djelatnosti. Zato naše odjeljenje za ljudske resurse vodi posebnu evidenciju ključnih i perspektivnih kadrova koji su pod budnom pažnjom menadžmenta kompanije. Organizujemo interne radionice, koje uglavnom vode naši partneri i kolege iz regiona. Koristimo takođe i iskustvo iz ove oblasti koje posjeduje naša grupacija (Intereuropa) i šaljemmo zaposlene na usavršavanje i radi razmjene iskustava u okviru Intereuropa grupe.“

*Dragan Racković
Zamjenik izvršnog direktora, Zetatrans*

Crnogorski Telekom izdvaja 2% svog budžeta za troškove zaposlenih u svrhe različitih aktivnosti u vezi sa edukacijom, što iznosi približno pola miliona eura na godišnjem nivou. Kao dio velikog sistema, zaposleni su u mogućnosti da iskoriste određene povoljnosti i učestvuju u obukama koje se organizuju u drugim djelovima Deutsche Telekom grupe. Na osnovu godišnje projektovanih procjena potreba za usavršavanjem, zaposleni pohađaju različite vidove obuke, od osnovnih ICT vještina do specijalizovanih programa za inženjere. Zaposleni Crnogorskog Telekomu imaju i pristup školarinama za postdiplomske i MBA studije.

Članovi Savjeta stranih investitora Crne Gore

Coca Cola Hellenic Bottling Company
Crna Gora d.o.o.
Josipa Broza Tita 27
81000 Podgorica
Tel: 020 433 600

Crnogorska komercijalna Banka a.d.
Moskovska bb
81000 Podgorica
Tel: 020 404 256
www.ckb.me

Podgorička banka Societe Generale Group AD
Novaka Miloševa 8a
81000 Podgorica
www.pgbanka.com

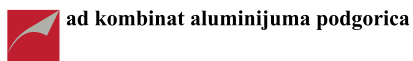
LUKOIL Montenegro
Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 130
81000 Podgorica
www.lukoil.co.me

Crnogorski Telekom A.D.
Moskovska 29
81000 Podgorica
Tel: 020 433 739
www.telekom.me

PricewaterhouseCoopers d.o.o
PC Kruševac, Rimski trg 50
81000 Podgorica
Tel: 020 234 324
www.pwc.rs

Kombinat aluminijuma Podgorica
Dajbabe bb
81000 Podgorica
Tel: 020 644 234
www.kap.me

Mercator

Mercator CG
Radomira Ivanovića br.2
81000 Podgorica
www.mercator.si

NLB Montenegrobanka

NLB Montenegro banka
Stanka Dragojevića 46
81000 Podgorica
Tel: 020 402 000; 020 402 001
www.montenegrobanka.com

Adriatic Marinas d.o.o
Seljanovo bb
85320 Tivat
Tel: 032 660 719
www.portomontenegro.com

Montenegro Stars Hotel Group d.o.o
Stari Grad 436
85330 Kotor
Tel: 033 773 777
www.montenegrostars.com

PETROL

PETROL Invest
Ulica Donje polje b.b.
81250 Cetinje
www.petrol.eu

European Bank
for Reconstruction and Development

European Bank for Reconstruction
and Development
T.C. Palada, Serdara Jola Piletića bb
81000 Podgorica
Tel: 020 237 173
www.ebrd.com

Heineken Import Montenegro d.o.o.
Karadorđeva 18
81000 Podgorica
Tel: 020 644 957

AD Zetatrans
Ćemovsko Polje b.b.
81000 Podgorica
Tel: 020 441 902
www.zetatrans.co.me

DELTA MAXI Grupa

DELTA MAXI Crna Gora
Zmaj-Jovina bb
81000 Podgorica
Tel: 020 440 800
www.maxi.rs

Zahvalnost

SSICG se zahvaljuje svim članovima koji su dali doprinos izradi Bijele knjige.

Bibliografija

Po abecednom redu:

Analitički izvještaj Evropske komisije koji prati mišljenje Komisije o zahtjevu za članstvo u Evropskoj Uniji

(http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_rapport_2010_en.pdf);

Bilten Centralne banke Crne Gore, decembar 2010, izdaje Centralna banka Crne Gore

(http://www.cb-mn.org/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_publikacije/biltencbcg/2010/bilten_cbcg1210.pdf);

Crna Gora nakon rasta: Politike rasta i fiskalna ograničenja, javna potrošnja i institucionalni pregled, Odjeljenje za smanjenje siromaštva i ekonomsko rukovođenje, region Evrope i Centralne Azije, Svjetska banka;

Doing Business 2010 i 2011, kopublikacija Svjetske banke i Međunarodne finansijske korporacije (IFC)

(<http://www.doingbusiness.org/~media/FPDKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB11-FullReport.pdf>);

EBRD tranzicioni izvještaj, izdanja za 2009 i 2010

(<http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr10.pdf>);

Enterprisesurveys.org

(<http://www.enterprisesurveys.org/ExploreEconomies/?economyid=210&year=2009>);

Globalni izvještaj o konkurentnosti, 2009-2010, i 2010-2011, Svjetski ekonomski forum (WEF)

(http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf);

Godišnji izvještaj Glavnog ekonomiste 2009, Centralna banka Crne Gore

(http://www.cb-mn.org/index.php?mn1=publikacije&mn2=godisnji_izvjestaj&mn3=godisnji_izvjestaj_glavnog_ekonomiste);

Indeks demokratije 2010 “Democracy in retreat”, izvještaj Economist Intelligence Unit-a

(http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf);

Indeks ekonomskih sloboda 2011, Heritidž fondacija,

(<http://www.heritage.org/index/>);

Izvještaj o napretku Crne Gore, 2009, Evropska komisija

(http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/mn_rapport_2009_en.pdf);

Indeks investicionih reformi 2010 , Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)

(<http://www.oecd.org/dataoecd/45/57/44863843.pdf>);

Izveštaj Američke privredne komore u Crnoj Gori, Poslovni izazovi u Crnoj Gori, novembar 2010.;

i2010 – Evropska informaciona strategija za rast i zapošljavanje

(<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0229:FIN:EN:PDF>);

„Jugoistočna Evropa nakon ekonomske krize: nova zora ili povratak na staro?“ Will Bartlett i Vassilis Monastiriotis, izdaje „LSEE – Research on South Eastern Europe European Institute, LSE“;

Međunarodni monetarni fond, Konsultacije na osnovu Člana IV, Preliminarni nalazi misije u Crnoj Gori, izdat 21. februara, 2011.

(<http://www.imf.org/external/np/ms/2011/022111b.htm>);

Mišljenje Evropske komisije o crnogorskoj aplikaciji za članstvo u Evropskoj Uniji

(http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_en.pdf);

Montenegro Business Outlook, CEED konsalting

(<http://www.ceed-consulting.com/en/>);

Putovanja i turizam: ekonomski uticaj; Svjetski savjet za putovanja i turizam,

(http://www.wttc.org/bin/pdf/original_pdf_file/mon_economic_impac_low_res.pdf);

Strategija Vlade Crne Gore za promociju stranih investicija, 2006

(<http://www.gov.me/files/1154430977.pdf>);

Vodič kroz poreski sistem Crne Gore

(<http://www.mipa.co.me/userfiles/old/pdf/lowtaxguide.pdf>);

Zakon o stranim investicijama

(http://www.skupstina.me/cms/site_data/IVANA/ZAKONI/predlog%20zakona%20o%20stranim%20investicijama%20sa%20obrazlozenjem.doc).

Linkovi

Vlada Crne Gore: www.gov.me

Ministarstvo ekonomije: www.gov.me/minekon

Ministarstvo finansija: www.gov.me/minfin

Monstat: www.monstat.org

Agencija za promociju stranih investicija (MIPA): www.mipa.co.me

Centralna banka Crne Gore: www.cb-cg.org

EBRD Crna Gora: <http://www.ebrd.com/pages/country/montenegro.shtml>

Agencija za telekomunikacije i poštansku djelatnost: <http://www.ekip.me/>

Komisija za hartije od vrijednosti: www.scmn.me/

CEED konsalting: <http://www.ceed-consulting.com/en/>

Institut za strateške studije i prognoze (ISSP): www.isspm.org

Montenegro biznis alijansa: www.visit-mba.org

